

DIIS REPORT

KRIG I ØJENHØJDE
TILSKUERDEMOKRATIET OG
DEN SUPERVISEREDE KRIG

Vibeke Schou Tjalve

DIIS REPORT 2012:05

© Copenhagen 2012, the author and DIIS
Danish Institute for International Studies, DIIS
Strandgade 56, DK-1401 Copenhagen, Denmark
Ph: +45 32 69 87 87
Fax: +45 32 69 87 00
E-mail: diis@diis.dk
Web: www.diis.dk

Cover photo: © Polfoto, fotograf Lars Skree.
Fra dokumentarfilmen Armadillo om danske soldater
i Afghanistan, instrueret af Janus Metz

Layout: Allan Lind Jørgensen
Printed in Denmark by Vesterkopi AS

ISBN 978-87-7605-496-0

Price: DKK 50.00 (VAT included)
DIIS publications can be downloaded
free of charge from www.diis.dk
Hardcopies can be ordered at www.diis.dk

*Denne publikation indgår i DIIS's Forsvars- og
Sikkerhedspolitiske Studier, som foretages
på en bevilling fra Forsvarsministeriet*

Indhold

Resumé	5
Introduktion	7
I. Det metodisk-teoretiske blik	12
II. Den superviserede krig	16
III. Supervision som (fraværet af) strategisk sprog	24
IV. Krigen og tilskuerdemokratiet	31
Konklusion: uforudsigelighed, uansvarlighed og deliberation	37
Litteratur	43
Interviewpersoner	50
DIIS's Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier	51

Resumé

Denne rapport handler om to fænomener og deres samspil: 'Den superviserede krig' og 'tilskuerdemokratiet'. Den argumenterer for, at både krig og demokrati er under forandring, og at de forandringer risikerer at opløse det fælles politisk-strategiske sprog, der gør offentlig debat om krigen mulig. Den superviserede krig ved i kompleksitetens, uforudsigelighedens og fleksibilitetsbehovets navn at erstatte centralt formuleret strategi med feltens mangeartede, lokale og ofte implicitte eller uartikulerede valg. Og tilskuerdemokratiet – ligeledes med reference til kompleksitet og forandringshastighed – ved ofte at erstatte langsommelig sproglig helhedsanalyse med direkte, dokumentarisk, visuel og mere fragmenteret journalistisk interesse.

Hvordan undgår vi at de to – i sig selv forståelige og logiske tendenser – undgår at underminere krigens demokratiske forankring og debat? Hvordan forhindrer vi, at det æstetiske frem for det analytiske – offentlighedens blik frem for offentlighedens stemme – bliver krigens primære demokratiske forankring? Det spørgsmål er rapportens omdrejningspunkt. Ikke: Hvordan skruer vi tiden tilbage til tiden *før* de nye krige fleksible selvledelse og kontekstbestemte improvisation eller de nye mediers mere æstetiske, dokumentariske og personfokuserede form? Men snarere: Hvordan kan den fleksible, kontekstbestemte og selvstændige militære praksis *finde nye sproglige koblinger* både til den politisk-strategiske retning oppefra og til offentlig indsigt, diskussion eller modstand udefra? Skal den opgave løftes, er det afgørende at forstå forbindelseslinjerne mellem den måde, vi forsvarspolitisk *organiserer* krig på, og den måde, vi journalistisk og demokratisk *afdekker* den på. Supervisionskrigen må kort sagt sættes ind i en større samtidsdiagnostisk ramme og forholdes til udviklingen af en ny politisk kultur. I den digitale tidsalder har ikke kun krigens, men også demokratiets organiseringsform betydning for det politisk-strategiske sprog, hvori offentligheden kan reflektere over sin sikkerhedspolitiske praksis. Rapporten stiller skarpt på produktionsprocesserne bag det sprog og indkredser måder, hvorpå det kan styrkes.

Til det formål rummer rapporten fem afsnit, fem spørgsmål og fem forsøg på et svar. *Afsnit I* præsenterer kort rapportens metodisk-teoretiske blik. *Afsnit II* beskriver selve fænomenet: Den superviserede krig. Hvad menes der i rapportens sammenhæng med 'ny krig', og hvorfor er det, at denne type krig både skaber flere politiske valg og skubber de valg længere 'ned' i organisationen? Afsnittet er overvejende baseret på amerikansk og dansk forskning, men maler med den brede pensel et billede af ny krig som en del af det 21. århundredes bredere forestillinger om usikkerhed, omstillingsparathed

og dannelse. *Afsnit III* stiller dernæst skarpt på supervisionens styringsteknologiske redskaber og deres 'afsprogliggørende' effekt: Hvad er det konkret man 'styrer på', når man faciliterer soldatens selvstændighed, hvilke (ud)dannelsesteknologier styrer man 'gennem', og på hvilke måder bidrager disse til en stadigt mere 'tavs' eller uartikuleret strategisk kultur? I *afsnit IV* undersøges det, hvad den superviserede krigs decentrale, selvledede og afsprogliggjorte praksis betyder for den offentlige indsigt i krigens politiske spørgsmål. I et konkluderende afsnit flyttes fokus fra det undersøgende til det anbefalende: Hvordan kan de involverede praksisfelter – det politiske, det militære, det journalistiske og det demokratiske – hver især gentænke egne funktions- og kommunikationsmåder på en sådan måde, at det understøtter det traditionelle demokratiske selv begrænsningsideal om indhegning af voldsmonopolet gennem kritik og opposition? Rapportens fire centrale anbefalinger peger her alle i retning af en fornyet 'sprogliggørelse' og derigennem repolitisering af det forsvarspolitiske felt. En militær læringspraksis, der etablerer bedre mekanismer for erfaringsbaseret feedback 'nedefra' og politisk involvering 'oppefra'. En militær kommunikationspraksis, der langt mere villigt udstiller sin politiske (fremfor tekniske) og fejlbarlige karakter. En journalistisk praksis, der mere aktivt sætter fokus på at sprogliggøre det politisk-strategiske – ikke kun på at æstetisere det personlige. Og endelig en offentlighedspraksis, der bryder med den udpræget danske konstruktion af demokrati som konsensus.

Introduktion

Denne rapport handler om to fænomener og deres samspil: 'Den superviserede krig' og 'tilskuerdemokratiet'.¹ Den argumenterer for, at både krig og demokrati er under forandring, og at de forandringer risikerer at opløse det fælles politisk-strategiske sprog, der gør offentlig debat om krigen mulig. 'Den superviserede krig' ved at erstatte centralt formuleret strategi med feltens multiple, lokale og ofte implicite eller uartikulerede valg. Og tilskuerdemokratiet ved at erstatte helhedsorienteret analyse med fragmenteret, personorienteret og ofte mere visuel journalistisk interesse.

At de vestlige kriges formål er under radikal forandring er som sådan ingen nyhed. Tværtimod er krigens forandrede karakter en central erkendelse blandt de vestlige forsvar selv. Da daværende ISAF-chef i Afghanistan, den amerikanske general Stanley McChrystal, i et interview til Time Magazine i 2009 udtalte "it's not the enemy killed, it's not the ground taken. It's how much governance we've got", satte han ord på et efterhånden velkendt paradoks: At krig ikke længere handler om nedkæmpning, men om opbygning (McChrystal 2009: 6). Vestens krige har – fra romerrigets imperialismen til de seneste århundreders mange demokratiserings- og oprørsbekæmpelseskrige (Marston & Malkasian 2008) – naturligvis altid haft et civilisatorisk mål (Rasmussen 2003, 2010), ikke mindst i deres amerikanske variant (Suri 2011). Det, der imidlertid står klart for både udøvere og analytikere af krigen i dag, er, at samfundsmæssig 'omformning' nu ikke blot skal følge efter ødelæggelse (som demokratiseringen af Tyskland efter 2. Verdenskrig), men at 'omdannelse' er blevet selve krigens metodik. Nye krige er, som antropologen Katrine Nørgaard meget rammende formulerer det, "dannelseskrige", og det forhold beskæftiger både de vestlige væbnede styrker og den vestlige forskning sig i disse år indgående og aktivt med Nørgaard 2004).

Et forhold der imidlertid ikke er blevet fuldt erkendt eller afdækket, er at dannelseskrig ikke blot betyder ny strategi, men også ny organisation: Væk fra hierarki, hen imod netværk (se dog Booth et al. 2001; Bousquet 2009; Coker 2007; King 2006;

¹ En meget stor tak til Benedicte Castenschiold Eichen, Lene Hansen, Kristoffer Kjærgaard Christensen, Tobias Liebetrau, Rebecca Adler Nielsen, Kitt Plinia Bjerregaard Nielsen, Karen Lund Petersen, Casper Sylvest, Mikkel Vedby Rasmussen og Ole Wæver for deres skarpe kommentarer til denne rapport. Også stor tak til Katrine Nørgaard for hendes generøse sparring om krig, pædagogik og ledelse samt til Niels Åkerstrøm Andersen for et inspirerende oplæg om krigsrollespil som skabelseslege på CAST, KU, .

Nørgaard 2001, 2010). McChrystal erkender det, når han i det ovenfor omtalte interview fortsætter: “In this war, the human being is the most important thing in every point. In the Afghan population that is making their decision on who they are going to back [...] And in us too [...] It’s the practiced, experienced maturity” (McChrystal 2009: 6). Men fra en politisk og en forskningsmæssig vinkel mangler vi stadig at tænke igennem, hvilken ledelsesstruktur og dermed også hvilken demokratisk styring der er mulig, når dannelseskrigen kræver decentraliseret supervision – ikke hierarki. Krig har naturligvis altid været mere end simple ordrer – “Giv agt!”, “Ilden fri!”, “Hold inde!” Men det giver sig selv, at den krig, der vil i social dialog, rummer langt flere handlingsmuligheder og effektafvejninger end den krig, der vil i militær konfrontation (Rasmussen 2006). Kigger man på Forsvarsforliget 2010-2014, er dialogkrigen kommet for at blive: Der forudses et stadigt større behov for risikohåndtering gennem “integration af militære og civile virkemidler” (Forsvarsforliget 2009: 3). Det samme er supervisionslogikken i et forsvar, der disse år fundamentalt reformerer både ledelsesfilosofi og organisationsstruktur under overskrifter som: “Fra kæft, trit og retning til tillidsbaseret ledelse”² eller “Føring, læring, coaching, føling” (Mikkelsen et al. 2009). Hvad er de styringsmæssige, de formidlingsmæssige og dermed de demokratiske implikationer af det?

Problemet

Eller sagt på en lidt anden måde: Hvad sker der sker med den demokratiske adgang til og kamp om krigen, hvis dens store politiske og strategiske spørgsmål forskydes ud i en decentraliseret militærfaglig praksis? Det spørgsmål er rapportens omdrejningspunkt. Ikke: Hvordan skruer vi tiden tilbage til *før* de nye kriges bevægelse mod fleksibel selvledelse og kontekstbestemt improvisation eller de nye mediers mere æstetiske, dokumentariske og personfokuserede form? Men snarere: Hvordan kan den fleksible, kontekstbestemte og selvstændige militære praksis *finde nye sproglige koblinger* både til den politisk-strategiske retning oppefra og til offentlig indsigt, diskussion eller modstand udefra? Skal den opgave løftes, er det afgørende at forstå forbindelseslinjerne mellem den måde, vi forsvarspolitisk *organiserer* krig på, og den måde, vi journalistisk og demokratisk *afdekker* den på. Supervisionskrigen må kort sagt sættes ind i en større samtidsdiagnostisk ramme og forholdes til udviklingen af en ny politisk kultur. I den digitale tidsalder har ikke kun krigens, men også demokratiets organiseringsform betydning for det politisk-strategiske sprog, hvori

² Formuleringen er hentet fra orlogskaptajn Vilhelm Holstings oplæg ved seminaret ‘Mellem kæft, trit og retning og tillidsbaseret lederskab’, der blev afholdt i samarbejde med CBS den 2. februar 2011. Holsting præsenterede ved seminaret sit arbejde med den pågående ledelsesreform i forsvaret.

offentligheden kan reflektere over sin sikkerhedspolitiske praksis. Rapporten stiller skarpt på produktionsprocesserne bag dette sprog og indkredser måder, hvorpå det sprog kan styrkes.

Har den vinkel relevans? Er ikke selve krigens natur grænseoverskridende og dermed grundlæggende uden for mikrostyringens rækkevidde? Og er det i øvrigt ikke – som den vestlige politiske tænkning fra Hobbes til Schmitt har lært os – netop krigens *undtagelse* fra bureaukratiets normalpolitiske virkelighed, der er hele dens præmis og prerogativ (Bartelson 1995; Walker 1993; Wæver 1995)? Rapportens svar på så indlysende relevante indvendinger er dobbelt. Jo, krig er både i en absolut og i en historisk forstand noget andet end ‘normal’ politik. Den krig, der føres på slagmarken, berører i yderste konsekvens det eksistentielle, og som sådan har den aldrig været genstand for regelstyring i nogen simpel forstand. I den sammenhæng er det ikke bare nødvendigt, men afgørende at anerkende grænsen for styring – at forstå det, der foregår både inden for og uden for kampen som et kollektivt og kropsliggjort erfaringsrum – et mesterlæredrevet praksisfællesskab, der ikke lader sig formidle end-sige kodificere eller sætte på manual (Lave & Wenger 1991; Wenger 1998). I det lys er det, som rapportens kapitel III også indgående diskuterer, positivt, hvis man i den militære organisation er på vej mod ledelsesformer, der giver plads til manøvrerum i felten og til læringsprocesser, der flyder nedefra og op.

Men også nej. Ny krig er mere end det, der foregår på slagmarken – og selv på slagmarken er den mere end kamp til døden. For så vidt de nye krige, fra den humanitære intervention på Balkan til det seneste årtis ‘oprørsbekæmpende’ krige i Irak og Afghanistan, har til formål at opbygge snarere end at nedkæmpe, handler de i høj grad netop om ting, vi ellers ville kalde ‘normalpolitik’. Den dobbelthed er det ofte den enkelte, der må tage stilling til, og sådan må det nødvendigvis være: Kontekstsensitive valg kan ikke dikteres hverken af offentlighed eller politisk system. Men den bredere forståelsesramme, valget udspringer af – den tilgang til religion, integration, konflikt, magt, mobilisering der ligger bag det – kan og bør vi som demokratisk offentlighed kæmpe om. Det lader sig imidlertid kun gøre, hvis forståelsesrammen er synlig. Det er den synliggørelse, der udgør rapportens overordnede omdrejningspunkt.

Dermed er det også klart, at rapporten er skrevet fra et helt bestemt sted, med en helt bestemt politikforståelse og et helt bestemt demokratibegreb. Rapporten hviler på en konstruktivistisk forståelse af politik som en praksis formet af overbevisninger (Kahn 2005). I rapportens optik afspejler alle beslutninger fra Christiansborg til

Kabul – også de såkaldt militærfaglige – en holdningsbåret forestillingsverden med politisk konsekvens. Set i det lys er der brug for mere indgående at diskutere konsekvenserne af den uforudsigeligheds- og fleksibilitetsdiskurs, der disse år præger de vestlige forsvars ledelses- og læringsreformer. At det danske forsvar i dag lægger afstand til det, en central publikation fra Forsvarsakademiet kalder “en traditionel antagelse om, at den rette og objektive viden kan overføres fra den vidende til uvidende stort set uafhængigt af tid og sted”, og i stedet sætter fokus på viden som noget “intersubjektivt”, “konstrueret”, “lokalt”, “kontekstbestemt” og “flygtigt”, er helt i tråd med den konstruktivisme, der også understøtter denne rapport (Holsting et al. 2007: 8). Men hvad gør den superviserende ledelsespraksis, der vokser ud af kontekstualismen, ved mulighederne for politisk og demokratisk styring? Hvis vi i kontekstualismens navn afskriver os muligheden for generalisering eller abstraktion, opgiver vi da ikke også ambitionen om et fælles sprog at diskutere krigens praksis ud fra? Hvis vi helt lægger “afstand til den opfattelse, at officeren er en ressource, som gennem skolastisk erhvervet viden kan agere for forsvaret på en planlagt måde”, og i stedet accepterer, at “i beslutningsøjeblikket er individet suverænt og kan dermed ikke styres”, afskærer vi os så ikke fra selve demokratiets præmis: At soldaten kan handle på vegne af, eller med instruks fra et politisk fællesskab (Thorbjørnsen 2007)?

Det er ikke rapportens ærinde at give noget definitivt svar på, hvordan en balance mellem central politisk styring og lokal faglighed skal rammes. Men det er dens hensigt at rejse spørgsmålet og dermed at problematisere en udvikling, hvor politiske og pædagogiske strømninger sammen risikerer at afvikle ambitionen om styring overhovedet. Den politiske diskurs på grund af en uforudsigelighedstænkning, der i tråd med udviklingen på alle andre politikområder tvivler på ledelse, hvis viden per definition er forældet. Og den pædagogiske som resultat af en kontekstsensitiv og praksisindlejret tilgang til læring. Denne problematisering er ikke et forsvar for det klassiske bureaukrati, der med sin afpolitiserede og teknokratiske tilgang til krigen rummer sine egne demokratiske udfordringer. Udfordringer til trods rummer det dog også et sæt centrale idealer: Det insisterer på klar og synlig ledelse og på en offentlighed med ret til at holde den ledelse – ikke dens soldater! – ansvarlig. Det er rapportens formål at belyse, hvorfor bureaukatiets afvikling stiller krav om et meget synligt politisk-strategisk sprog som alternativ ramme for, at det ansvar fastholdes. Uden det sprog risikerer vi ikke blot en krig, der er hovedløs og ineffektiv (Breitenbauch 2008; Henriksen & Tjalve 2008; Rasmussen 2011a; Thruelsen 2010). Vi risikerer også en krig, der ikke kan reflektere over sig selv, der ikke kan udfordre sine egne grundantagelser og ikke kan forhandles demokratisk, fordi det, der skal forhandles, ikke kommer til syne.

Strukturen

Denne fortælling falder i fire dele. *Afsnit I* beskriver selve fænomenet: 'Den superviserede krig'. Hvad menes der i rapportens sammenhæng med 'ny krig', og hvorfor er det, at den type krig både skaber flere politiske valg og skubber de valg længere 'ned' i organisationen? Afsnittet er overvejende baseret på amerikansk og dansk research, men maler med den brede pensel et billede af ny krig som en del af det 21. århundredes bredere forestillinger om usikkerhed, omstillingsparathed og dannelse. *Afsnit II* stiller dernæst skarpt på den superviserede krigs styrings- og kommunikationsformer: Hvad er det konkret, man 'styrer på', når man faciliterer soldatens selvstændighed, hvilke (ud)dannelsesteknologier styrer man 'gennem', og på hvilke måder bidrager disse til en stadig mere diffus og 'tavs' strategisk kultur? På den baggrund vender rapportens *afsnit III* sig mod den superviserede krigs bredere demokratiske implikationer. Hvad betyder den superviserede krigs decentrale, selvledede og ofte 'tavs' praksis for den offentlige indsigt i krigens politiske spørgsmål? Afsluttende flytter *afsnit IV* fokus fra det undersøgende til det anbefalende: Hvordan kan de involverede praksisfelter – det politiske, det militære, det journalistiske og det offentlige – gentænke egne funktionsmåder, så centrale demokratiske idealer, kritik, opposition og selvbegrænsning fortsat muliggøres? Rapportens fire centrale anbefalinger peger her alle i en 'sprogliggende' og dermed re-politiserende retning.

I. Det metodisk-teoretiske blik

Hvad er det så mere præcist, der skal undersøges? Grundlæggende er rapportens analysegenstand den militære praksis i ny krig: Hvor sprogliggjort er den praksis, hvor bevidst og kollektivt formuleret er den, hvor refleksiv har den mulighed for at være, hvor let eller svært er det for det politiske system at få øje på og at påvirke den, og hvor let eller svært er det for en demokratisk offentlighed at få øje på og diskutere den?

Analysen handler med andre ord om en praksis og dens publikum. Her kobler rapporten den teoretiske litteratur om to aktuelle samtidstendenser sammen. De offentlige institutioners generelle bevægelse mod det decentrale, netværksbaserede og superviserede som primær organisationsform. Og den journalistiske bevægelse mod det visuelle, det konkrete og det personlige som primær formidlingsform. Hver på deres måde har de to tendenser bidraget til et tab af fælles politisk-strategisk sprog – en art ‘afsprogliggørelse’ af både den politiske, den militære og den offentlige sikkerhedspolitiske debat. Decentraliseringen af det militære hierarki ved at erstatte centralt formuleret strategi med multiple, lokale og ofte ‘tavse’ former for praksis. Og visualiseringen af den journalistiske afdækning ved at bidrage til en demokratisk kultur, der har lettere ved at betragte end debattere. En kultur der, som rapporten vil argumentere, har haft særligt gode vilkår i en dansk kontekst med dybe forestillinger om demokrati som konsensus snarere end aktiv politisk uenighed (se også Henriksen & Tjalve 2008).

Dermed er rapportens teoretiske og metodiske udgangspunkt tværdisciplinært. Undersøgelsesgenstanden er i bredeste forstand praksisformer (soldatens, journalistens, borgerens) og som sådan er metoden naturligvis grundlæggende sociologisk: Der spørges til organiseringsformer (den militære, den mediemæssige, den demokratiske) og til de diskursive forestillinger, der regulerer dem. Skønt den anvendte litteratur rapporten igennem forholdsvis enslydende trækker på et sådant ‘praksisorienteret diskursanalytisk blik’, nødvendiggør dens kobling af empiriske felter, der ellers ofte behandles separat, en meget bred vifte af fagdiscipliner og litteraturfelter. Hvor det giver mening, vil rapporten løbende præsentere de litteraturfelter og deres særlige bidrag til forståelsen af rapportens problemstilling: At forstå, hvordan og hvorfor ny krig i stigende grad udtrykker en decentral, afsprogliggjort og derfor også demokratisk ‘u-debatterbar’ eller ‘ustyrlig’ praksis. Tre specifikke teoretiske debatter har dog særlig relevans og bør indledningsvis præsenteres. Den hastigt voksende litteratur om risiko og styringsmentalitet. En mere spredt litteratur om krig, erindring og nye medier. Og

endelig en politisk teoretisk litteratur om demokratiformer, offentlighedskulturer og civil-militære relationer.

Grundlæggende skriver rapporten sig ind i det voksende litteraturfelt, der diagnosticerer det 21. århundredes sikkerhedspolitik som 'risikopolitik'. Ifølge den diagnose er nutidens trusselsbegreb drevet af 'the politics of unease' (Huysmans & Buonfino 2008, se også Williams 2003: 4) – et sikkerhedsbegreb, der hviler på vage forestillinger om kompleksitet og uforudsigelighed, og som derfor også knytter an til en mere diffus og mere decentral sikkerhedsforvaltning end tidligere (Aradau & van Munster 2007, 2011; Bigo 2006; Huysmans 2011). Rapportens indfaldsvinkel til ny krig som drevet af forestillinger om kompleksitet og uforudsigelighed låner meget fra denne litteratur, men det er dog særligt for rapportens kobling af ny krig med nye typer militær organisation, at risikolitteraturen bliver interessant. Den nye risikolitteratur er bred, men rapporten knytter sig særligt til den del af litteraturen, der sammenbinder sikkerhedsstudier og organisationsteori ved at gå til risikobegrebet som en styringsteknik eller en 'styringsmentalitet' (Amoore & de Goede 2008).³ Ikke bare som en linse at anskue verden gennem, men som en praksis: En måde at være i verden på (O'Malley 2004; Petersen 2011, 2012; Lentzos & Rose 2009).

Her er det mere end noget andet risikolitteraturens fokus på koblingen mellem sikkerhedspolitik uforudsigelighed og organisatorisk fleksibilitet, der har relevans for rapporten – en kobling, der meget brugbart er blevet teoretiseret i Niels Åkerstrøm Andersens arbejde om den 'polycentriske supervisionsstat' (Andersen 2008b). Som det følgende kapitels analyse gerne skulle godtgøre, har Andersens diagnose af en offentlig forvaltning på vej fra hierarki til decentraliseret supervision stor relevans for den proces, der disse år foregår i både det danske og bredere, de vestlige, forsvar (se også Villadsen 2008). Pentagon har længe tilstræbt at skubbe "power to the edge" (Alberts & Hayes 2003). Den amerikanske hær har netop udnævnt en øverstkommanderende, der ser "the leaderless organization" som forsvarets fremtid (Dempsey 2010). Og i en dansk sammenhæng har Forsvarskommandoen netop gennemført et "radikalt nyt ledelsesgrundlag", der som også nævnt ovenfor skal erstatte "kæft, trit, og retning" med soldatens improvisationsevne og risikohåndtering.

Naturligvis er Forsvaret stadig karakteriseret ved hierarki og bureaukrati. Som flere har påpeget, er også Forsvaret i disse år underlagt en enorm bureaukratisering på det

³ For et overblik over risikobegrebets historie og teoretiske differentiering se f.eks. Garland 2003 eller Petersen 2011.

driftsmæssige område, hvor New Public Management-regimets principper vinder indpas (Nørgaard et al. 2007; Nørgaard 2010; se også Thorbjørnsen 2007). Den 'ensretning' knytter sig, som Nørgaard beskriver det, til forvaltningsmæssige udviklinger 'herhjemme' og står i et paradoksalt og spændingsfyldt forhold til behovet for fleksibilitet og risikoledeelse 'derude'. Rapporten anerkender både den økonomiske bureaukratisering og den centralisering, der også på det formidlingsmæssige område har fundet sted det seneste tiår. Men samtidig ser den en opsplitning mellem centraliseringen af de beslutninger, der handler om rammer og proces, og decentraliseringen af de beslutninger, der handler om politisk-strategisk substans. Det er i den sammenhæng interessant, at Forsvaret næppe nogensinde tidligere har skrevet eller tænkt så meget om ledelse. Man udvikler på og uddanner til ledelse som aldrig før. Men den ledelse, man uddanner til, handler – som en publikation fra Forsvaret selv formulerer det – om at "*lære vores ledere at tænke – ikke hvad de skal tænke*" (Ryberg 2008: 432). Forsvaret vil, som en anden central publikation fra Forsvaret lyder, ikke længere "indlære", men udvikle evne til læring (Holsting et al. 2007). Det er i sidste instans den ledelsespraksis, rapporten navngiver som 'den superviserede krig'.

Skal man have blik for supervisionens demokratiske implikationer, må man imidlertid uden for risiko- og ledelsesfeltet og ind på mediestudiets domæne: Hvordan bliver en superviseret krig afdækket journalistisk – hvilke journalistiske metoder anvendes, hvilken journalistisk form tages i brug, og hvilken effekt har disse på den offentlighed, der i sidste instans er sikkerhedspolitikens og ikke mindst krigens nødvendige kritiker og kontrollant? Mest interessant i rapportens sammenhæng er den spirende litteratur om 'visuel erindring' – om det nye mediebildes stadig mere visuelle karakter (Kennedy 2008) og om den kollektive erindrings fælles, men også fortolkningsmæssigt 'åbne' billedarkiv (Butler 2005; Hoskins & O'Loughlin 2010; Hariman & Lucaites 2007; Neiger et al. 2011; Hansen 2011). Den vinkel er interessant for en rapport, der vil diskutere demokratiske effekter af en decentral og i høj grad afsprogliggjort militær praksis: Udgør de nye journalistiske former, hvor det billeddrevne, det dokumentariske og personfokuserede fylder mest, ikke yderligere et ryk i retning af afsprogliggørelse, og af en upræcis, ukonkret og dermed også vanskeligt diskuterbar 'politics of vagueness' eller 'unease'?

I besvarelsen af det spørgsmål, vender rapporten sig mod den politiske teori. Mediestudiets blik bidrager til at undersøge krigsjournalistikens afsenderside: Hvad er det for nye journalistiske kommunikationsformer, der praktiseres i formidlingen af krig? Rapportens sigte ligger dog i sidste ende på modtagersiden: Hvad er det for en offentlighed, de nye kommunikationsformer producerer? I sin debatskabende bog,

The Eyes of The People (2010), foreslår den amerikanske demokratiteoretiker Jeffrey Green begrebet 'tilskuerdemokrati' – en demokratiform, hvor folkets rolle primært ligger i 'blikket' og ikke 'stemmen'. Det begrebsapparat gør rapportens diagnose af den superviserede krigs offentlighed til sit eget. Modsat Green bruger rapporten dog i sidste ende tilskuerdemokratiet som *kritisk* målestok – ikke som ideal: Hvad er det, der går tabt, når passiv betragtning bliver det offentlige rums primære interaktionsform? I sit svar vender rapporten sig mod oversete 'lommer' i det tyvende århundredes teoretisering af den civil-militære relation. Den amerikanske efterkrigstids klassiske realisme. Og den beslægtede, men alligevel særlige debat om en 'republikansk model' for civil-militære relationer.

II. Den superviserede krig

I april 2010 afholdt det amerikanske forsvars primære strategiske og ledelsesmæssige organ, TRADOC⁴, et stort anlagt seminar om *The Starfish Programme*. Rammen var TRADOCs højborg, Fort Monroe i Virginia, og inspirationskilden managementguruen Ori Brafmans storsælgende bog om *The Starfish and the Spider: The Unstoppable Power of Leaderless Organisations* (2006). Nu skulle det amerikanske forsvar med initiativtager General Martin E. Dempseys ord “learn to think, act, and operate more decentralized” (Dempsey, 2010).

Godt halvandet år senere er Dempsey ikke længere kun chef for TRADOC, men for hele den amerikanske hær – en position der gør ham til central aktør i de aktuelle amerikanske krige. Det er der givetvis mange gode grunde til, men en af dem er uomtvisteligt, at Brafmans søstjernemetafor taler lige ind i det 21. århundredes måde at forstå farer, orden og styring på. Dette kapitel er et forsøg på bredt at indfange den trusselsforståelse, der har skubbet det 21. århundredes vestlige forsvar i retning af det, nogle har kaldt det post-moderne (Moskos et al. 2000; Moskos & Burke 1998) eller det post-fordistiske militær (King 2006). Den historie kunne tage sit udgangspunkt mange steder, men Dempseys søstjernemetafor en særligt oplagt indfaldsvinkel. Nok er det konkrete *Starfish Programme* endnu kun på tegnebrættet – og måske vil det også forblive dér. Men det faktum, at det nu er den organiske og fuldkommen centerløse søstjerne og ikke det datalogiske netværk, der udgør metaforen for det amerikanske forsvar, siger uendeligt meget om de nye kriges radikalt forandrede trusselsforståelse, ordensvision og styringslogik. Som sådan udgør søstjernemetaforen et bærende strategisk billede bag fremkomsten af det, nærværende afsnit konkluderende vil betegne ‘den superviserede krig’.

Uforudsigelighed

Helt grundlæggende taler søstjernemetaforen lige ind i en risikotænkning, der siden den kolde krigs ophør har præget ikke blot den amerikanske, men hele den vestlige tilgang til (u)sikkerhed. “The increasingly prevalent adoption of risk as a framework of government creates new subjectivities and redefines relationships”, skriver den toneangivende risikoteoretiker O’Malley (2004: 9), og dermed sætter han fingeren på netop den kobling mellem trusselsdiagnose og organisationsreform, der ligger gemt

⁴ US Army Training and Doctrine Command.

i Dempseys metafor om den tilpasningsdygtige søstjerne. Udviklet af Ori Brafman (2006) som et metaforisk billede på den centerløse netværks-organisation, der i evig reaktion på pludselige og mangeartede udfordringer konstant kan regenerere, forny og dermed tilpasse sig, passer "søstjernen" meget nøjagtigt den fremtidsforestilling, der de seneste årtier har vundet indpas i vestens sikkerhedsdebatter. Bud på trusels-scenarier – terror, teknologi, religion, migration, klimaforandringer – flyver gennem luften, men kendetegnende for dem alle er deres forankring i en diskurs om uforudsigelighed, kompleksitet og interdependens.

I den amerikanske sammenhæng er der særligt én figur, der har drevet 'den tidlige udgave' af uforudsigelighedsdiskursen: Forsvarsministeriets primære forskningschef og analytiker David Alberts og hele hans begrebsapparat omkring informations-samfund, netværkskrig og 'edge organizations' (Alberts & Hayes 2003). Således har Alberts siden halvfemsernes højteknologiske interventionskrige på Balkan udgivet en hel stribe bøger om "the uncertainties and asymmetries of the 21st century security environment" og har medinspiration fra blandt andre organisationssociologen Manuel Castells (1996) argumenteret for en strategisk vision, der ser "the risks and challenges of an uncertain security landscape" som "exacerbated by the [...] ever more richly connected and interdependent world" (Alberts & Hayes 2003: 1). Den læsning har længe været toneangivende for både Pentagons og det amerikanske forsvarsministeriums udlægning af det 21. århundrede som "the most confusing and uncertain strategic environment in [...] history" (Murray 2010: 88). Også i bredere militære cirkler – amerikanske såvel som europæiske – har Alberts' tidstypiske ideer om den flade netværksorganisation (Slaughter 2009), hvor viden og beslutningsdygtighed skubbes væk fra et stift og hierarkisk center og ud mod en manøvreedygtig eller med Alberts' eget udtryk agil periferi, mødt dyb resonans (Alberts & Hayes 2003: 2).⁵ Koblingen uforudsigelighed/tilpasningsdygtighed fremgår af stort set alle centrale dokumenter i den skov af fremtidsdiagnoser og strategipapirer, de moderne vestlige forsvar har produceret over det seneste tiår – også af de danske, der i perioden tiltagende har formuleret sikkerhedspolitik som global/lokal risikoledeelse snarere end som traditionel og centralistisk 'udenrigspolitik'. Det fremgår, når Udenrigsministeriet i publikationen *Kurs mod 2020* beskriver, at Danmarks sikkerhed i dag hænger sammen med usikre størrelser som "fattigdom, klimaforandringer, migration og energimangel [...] international terrorisme, spredning af masseødelæggelsesvåben, angreb i cyberspace, organiseret kriminalitet og trusler i forbindelse med skrøbelige og sammenbrudte

⁵ Om spredningen af den stærkt teknologidrevne vision om 'netværkscentrisk krigsførelse' se Kempchak 2003. For et forsøg på at formidle Alberts ideer til det danske forsvar se Mitchell 2008.

stater” og derfor må imødegås gennem lokale og flerstrengede (Udenrigsministeriet 2010: 7). Det er baggrunden, når den sikkerhedspolitiske redegørelse fra 2010 konstaterer, at Danmarks sikkerhed afhænger af “en international sammenhæng, som er mere uforudsigelig og kompleks end tidligere”, hvorfor “militære instrumenter må kombineres med [...] økonomiske og sociale udviklingsprogrammer under maksimalt lokalt ejerskab på centralt og decentralt niveau” – og at disse indsætter i øvrigt “hver især sættes sammen i forhold til den lokale og regionale kontekst” (Regeringen 2010: 4). Og det er, helt nede på det organisatoriske plan, konklusionen, når Forsvarets nye ledelsesgrundlag formulerer, at “kravene til den militære risikoledeelse kommer til udtryk i alle dele af Forsvarets operative virke både ved nationale og internationale opgaver. Kompleksiteten i militære operationer kan karakteriseres ved, at de i almindelighed skal målrettes mod en dobbeltsidet opgave. Dels skal de tilvejebringe sikkerhed gennem anvendelse af militære magtmidler, og dels skal de altid bidrage til samfundsmæssig udvikling gennem gensidig tillidsopbygning” (Forsvarskommandoen 2007: 11).

Hvis Alberts’ ide om informationskompleksitet og teknologisk understøttet ‘netværkskrig’ indledte og i nogen grad drev de vestlige forsvars omstilling fra den kolde krigs forestilling om ‘hær mod hær’-konfrontationer til 1990’ernes mere asymmetriske og mindre entydige trusselsforståelse, er det imidlertid General Dempsey og hans søstjerneforsvars langt mindre teknologibaserede og betydeligt mere antropologiske forståelse af både risiko og dens decentrale styringsredskaber, der har vundet indpas i det 21. århundredes første tiår. Man kan, som den amerikanske antropolog Hugh Gusterson foreslår, tale om et ‘cultural turn’ i ny krigsførelse (Gusterson 2010) – en drejning der nok bygger videre på 1990’ernes diagnose af kompleksitet og krav om fleksibilitet, men som samtidig trækker hele uforudsigelighedsdiskursen i en langt mere antropologisk eller ‘kulturorinteret’ retning. I 90’erne handlede diskussionen om ny krig og dens krav til et mindre centralistisk og mere ‘netværksorienteret’ forsvar i høj grad om teknologi: Om militære ‘in-and-out’-operationer, hvor den enkelte soldat i højere grad end tidligere skulle agere selvstændig aktør i en flad og dermed handlekraftig struktur, men hvor det, han skulle handle på, ellers mest afhang af informationsteknologisk vidensdeling. Faktisk var der et så intenst fokus på informationsteknologi og et så sigende fravær af fokus på den ‘menneskelige faktor’ i den decentraliseringsdiskurs, som Alberts var med til at sætte på dagsordenen, at man under 90’ernes nye krige – den første Irak-krig, NATOs humanitære intervention på Balkan, de militære aktioner i Afrika – ligefrem talte om ‘war without warriors’ (Coker 2002) eller om en klinisk, teknologisk ‘virtuous war’ (Der Derian 2001).

Dannelsesmagt

Balancen mellem teknologiske og menneskelige ressourcer er – som det indledende McChrystal-citat også klart illustrerede – forrykket med de seneste to årtiers stabiliseringsopgaver, mest markant med krigen i Irak og Afghanistan. Det skyldes den ordensvision, de to krige er udtryk for. Ny krig er, som rapportens indledning med lån fra Katrine Nørgaard formulerede det, *dannelseskrige*. De udspringer af en forestilling om sikkerhed gennem civilisation, og de sigter derfor ikke mod at nedkæmpe, med mod at omforme: forme samfund, forme borgere, forme mentalitet. Den vision er, som allerede understreget, langt fra ny: Dannelseskrigen er helt indlysende central for hele oplysningstidens lange civiliseringsdiskurs. Det, nogle har kaldt demokratiets “fredsideologi”, var således også en helt indlysende komponent i Vestens militære aktiviteter gennem 1990’erne, herunder ikke mindst i NATO’s intervention på Balkan (Rasmussen 2003; 2010). Men hvor de traditionelle civiliseringsprojekter – herunder også nationsbygningsprojekterne på Balkan – fungerede gennem en slags etapetænkning med krigen som den nødvendige ødelæggelse, der skulle bane vejen for (gen)opbygning, tænkes krigen nu selv som opbyggelig: Hvor alt andet fejler, skal soldaten stadig agere kriger, men grundlæggende skal han vejlede, opdrage og i sidste ende omfavne snarere end konfrontere sin modstander. Krigen bliver dermed en slags mentorordning: En hårdtslående coaching-praksis, der ikke blot ‘samtænker’ det militære og det civile, men overskrider selve distinktionen mellem de to kategorier (Rosén 2011). Den logik fik for alvor vind i sejlene, da USA i 2006 omdefinerede krigen i Irak fra at være en snævert terrorbekæmpende ‘search and destroy mission’ til at være en oprørsbekæmpende, civilisationsbyggende ‘winning hearts and minds’ mission. Samtidig fik den, via NATO, medvind i den danske kontekst, der, som Udenrigsministeriet formulerede det, ønskede at udvikle:

“en strategisk tilgang, der bredt adresserer terror- og oprørsbekæmpelse. Den traditionelle tankegang om sikkerheds- og udviklingsindsatsen som et forløb, hvor militære styrker først sikrer et område, hvorefter der kan gennemføres udviklingsaktiviteter gælder ikke i Afghanistan. Trusselsbilledet stiller helt særlige krav til et aktivt og fleksibelt samspil mellem den militære og den civile indsats” (Udenrigsministeriet 2010: 22).⁶

⁶ For en nærmere analyse af den danske beslutningsproces omkring forsvarets form og rolle i perioden 2001-2011 se Rasmussen 2011b.

Den superviserede krig

Hvad betyder den fundamentale forskydning i den militære opgave mere præcist for krigens organisering? Niels Åkerstrøm Andersens analyse af den dannelsesorienterede, omstillingsparate og fleksible organisation rammer her plet: "Det man i dag forsøger at styre på, er den enkelte institutions omstillingsevne, den enkelte institutions evne til at forholde sig til sig selv og sin omstilling gennem ledelse. Og styring får derfor supervisionens karakter. Det kommer til at handle om at understøtte og vejlede" (Andersen 2008b: 45). For Andersen karakteriserer supervisionsbegrebet (hentet fra den tyske sociolog Helmuth Wilke) en generel tendens i det nye århundredes offentlige ledelse, men passer også på de træk i den forsvarspolitiske forvaltning, jeg her har beskrevet. Dannelsesmagt – evnen til at påvirke og omforme – er ikke en konkret kapacitet, den enkelte soldat kan få og stikke i lommen på samme måde som et våben. Dannelsesmagt og dens ansvarlige og effektive anvendelse er en langt mere praksisindlejret og erfaringsbaseret kapacitet – "it's the practiced, experienced maturity" som McChrystal i rapportens indledning formulerede det – der kun kan udøves og tilpasses lokalt, udviklet gennem den enkelte soldats selvstændige initiativ og refleksion. Dannelsesmagt kan med andre ord ikke dikteres oppefra, men trækker yderligere i den decentraliseringsproces, der som beskrevet fandt sted med 1990'ernes uforudsigeligheds-, kompleksitets- og fleksibilitetsdiskurs.

Her bliver Dempseys søstjernemetafor som afløser for Alberts' forestilling om forsvaret som et datalogisk netværk igen interessant. Andersens analyse af de seneste halvtreds års offentlige ledelsesudvikling identificerer reelt tre faser i bevægelsen frem mod supervisionsstaten: Først en traditionel hierarkisk direktivstyring, dernæst en fase med decentralisering gennem målstyring og endelig en fase med topledelsens fuldstændige afvikling og erstatning med superviseret selvstyring (Andersen 2008a). I første fases klassiske retsstatsbureaukrati kunne man tale topledelse som substantiel strategisk ordreudstedelse og om de implementerende parter som "uskyldige institutioner i et hierarki, institutioner, som altid begrundet deres handlinger med referencer opad i hierarkiet" Andersen 2008b: 45). Sådan er det ikke i tredje fases supervisionsstat: Her er topledelse alene blevet til facilitering af de mange undercentres evne til selv at fastlægge strategi og taktik – "en art polycentri med et utal af i princippet selvstændiggjorte institutioner" (Andersen 2008b: 45). De faser, Andersen her beskriver, passer meget tydeligt til den bevægelse, der har fundet sted fra den decentrale, men dog målstyrte organisation, som Alberts' 'Power to Edge'-dagsorden var en del af, og frem til de seneste års langt mere radikale 'søstjernetendenser'. Her er det relevant at se lidt nærmere på det ryk i vidensregime, der ligger nedenunder, eller indlejret i, de to organisationspraksisser.

Den målstyrede netværkstænkning, som Alberts' toneangivende 'Power to the Edge'-vision var en del af, forstod både truslen og dens håndtering inden for en teknologisk diskurs.⁷ Det er ingen tilfældighed, at det primære forskningsinstitut under Alberts' regime har ligget som en del af det amerikanske søværns teknologitunge Naval College i Monterey med en stab af ingeniører og dataloger, mens Dempseys søstjerneprogram knytter sig til hæren og overvejende formuleres i en sociologisk og antropologisk ramme. Trods sit vidtgående fokus på kompleksitet og uforudsigelighed er Alberts' forsøg på at styre 'chaoplexity' med militærsociologen Antoine Bousquets ord stadig en del af "the scientific way of warfare" (Bousquet 2008; 2009). Der er tale om organisatorisk decentralisering, men ikke om regulær selvledelse. Meget sigende beskriver Alberts den selvledelse, han lægger op til med lån fra computerprogrammeringens verden som "self-synchronization" – et begreb der giver associationer til den programmerede aktør med indlagt chip. Med andre ord: Decentralisering, men stadig målstyring.

Gennem det seneste årti har store dele af den netværksdiskurs, Alberts har været ophav til, forsøgt at gøre op med den 'datalogiske diskurs' og at bevæge sig mod en mere radikal vision om selvledelse. "There is", som Mark Nissen, professor ved *The Naval College* i Monterey og chef for Alberts' *Center for Edge Power* siger, "a real danger that edge power networks reduce the challenge of decentralization to one of decentralizing 'information systems' – not decentralizing human knowledge. We need to deal with knowledge, not 'information'" (Nissen 2011, interview). I sidste instans er det dog det datalogiske netværk som metafor, der er kernen i Edge-doktrinen, og selvom Nissens center i disse år udskifter dataloger med sociologer, er muligheden for diskursiv gentænkning 'indefra' dermed stærkt begrænset. Power to the Edge-doktrinen forbliver en målstyringslogik.

Det gælder ikke søstjernerdoktrinen, der i Andersens fasemodel repræsenterer tredje fases supervisionsstyring. Modsat Alberts' datalogiske informationsnetværk handler søstjernen om et sociologisk vidensnetværk, der understreger den menneskelige beslutningstager: "Everything we do that is technological is operated by a human being, the person on the trigger", som McChrystal formulerer det (McCrystal 2009). Søstjerneorganisation er med andre ord en organisk størrelse, der ikke i traditionel forstand kan programmeres, men snarere må forstås som en selvskabende og reflektiv organisme. Hvor informationsnetværket forblev i målstyringsparadigmet, handler søstjernens vidensnetværk derfor om selvledelse i en langt mere

⁷ Alberts erkender naturligtvis de nye kriges 'bløde komponent' og det forhold, at forsvarrets nuværende engagement i "operations serve as a mixture of military and civil objectives" (Alberts & Hayes 2003: 1).

radikal forstand. Hele pointen med søstjernens fysiologi er, at den ikke har noget center, og som ledelsesmæssigt ideal afspejler søstjernen dermed en ledelsespraksis, *der helt bevidst forsøger at afmontere selve idealet om ledelse*. Kun den ledelsesløse organisation undgår, som The Starfish programme formulerer det, at fastholde eller 'fiksere' viden, og kun den ledelsesløse organisation er derfor optimalt fleksibel. Søstjernemetaphoren udtrykker kort sagt grundlæggende brud med selve grundlaget for det weberianske styringshierarki: Forestillingen om planlægning på baggrund af akkumuleret faglig viden.

Det betyder naturligvis ikke, at den lange tradition for en 'videnskabelig' tilgang til krig, som Bousquet identificerer, pludselig er hørt op. Når det amerikanske forsvar vælger at omtale dannelsesambitionen i kliniske termer som 'shaping' (Zacharias et al. 2008: 29), når det kodificerer objektet for den dannelsesambition som et 'human terrain'⁸, og når det i øvrigt visuelt fremstiller det 'terrain' med lån fra geologiens 'jordlagsmodeller', er der naturligvis tale om en stærkt teknificeret antropologi. Selv hvor den er teknificeret, er den dog stadig antropologisk. Det er ikke informations-teknologisk forbindelse af kampvognssystemer, helikoptercomputere eller droner, der er i centrum. Det er soldatens kompetencer, herunder særligt hans kulturelle og etiske 'kontaktfærdigheder'.

At Alberts' datalogiske informationssystem er blevet erstattet med Dempseys organiske søstjerne som bærende metafor for dannelseskrigens militære organisation, er med andre ord ikke uskyldigt: Med skiftet følger en fundamental og paradoksal forskydning i selve det vidensregime, der konventionelt har ligget bag det militære apparats 'command and control'-logik. Computeren kan programmeres. Det kan søstjernen ikke. Den forskydning fra en tidlig risikodiskurs, der stadig bevægede sig i kontrollens univers, til en mere fuldstændig uforudsigelighedsdiskurs, der tager uvisheden og kontrolltabet på ordet, indfanger den britiske kriminalitetsforsker David Garland meget præcist, når han om hele risikotænkningens paradoksale dobbelthed skriver, at "risk is objective and scientifically knowable. Risk is subjective and socially constructed ... Risk is the means whereby we colonize and control the future. 'Risk society' is our late modern world spinning out of control" (2003: 49). Det er dén paradoksale dobbelthed, de nye krige afspejler. På den ene side repræsenterer de en ambition om social kontrol af hidtil uset historisk dimension – om menneskeligt at skabe historien gennem ét globalt dannelsesprojekt. På den anden side er hele deres organisatoriske konstruktion bygget op omkring en erkendelse af styringens grænser,

⁸ For mere information se humanterrainsystem.army.mil/ For en kritik af programmet se Gusterson 2010.

af den sociale verdens kompleksitet og uforudsigelighed og af enhver beslutnings lokale og kontekstbestemte logik.

Den paradoksale dobbelthed er ikke bare interessant, men afgørende for rapportens problemstilling: Hvordan sikrer vi politisk og demokratisk styring af de nye krige? På den ene side er der mere behov for demokratisk forankring end før. De nye krige er politiske valg, ikke nødvendigheder, og de involverer dagligt beslutninger, der ikke kun handler om 'undtagelsestilstandens forvaltning', men også om 'normaltilstandens politik' – om udviklingspolitik, uddannelsespolitik, kulturpolitik, integrationspolitik. På den anden side er demokratisk styring i klassisk forstand blevet svært. De nye krige udgør, netop på grund af deres brede politiske manøvrerum, en 'superviserende' forvaltningspraksis, der kun vanskeligt lader sig betragte endsige diskutere eller styre. Det er næste afsnits ambition at forklare, *hvordan* den supervision fungerer (gennem hvilke pædagogiske greb), og *hvorfor* den truer med at afsprogliggøre Forsvarets evne til som organisation at sætte ord på sin egen praksis.

III. Supervision som (fraværet af) strategisk sprog

“We used to train tank on tank. Now it’s person on person. It’s semi-shakespearean dilemma-games. In a war of uncertainties, you can’t just tell people what to do. You have to teach them how to think for themselves” (Wagstaffe 2011). Sådan siger John Wagstaffe, pressechefen ved USA’s største træningslejr, da jeg i juli 2011 ringer for at aftale et besøg ved *Fort Irwins* træningsfaciliteter i Californiens Mohave-ørken (Tjalve 2011b). Dermed gentager han ikke blot ordret, hvad *Militært Tidsskrifts* temanummer om Forsvarets nye ledelsesgrundlag også refererer som det danske forsvars nye ledesslogan: “Vi skal lære vores ledere at tænke – ikke hvad de skal tænke” (Ryberg 2008: 432). Han bekræfter også, hvad jeg allerede havde fået at vide i samtaler med andre dele af det amerikanske og danske forsvars uddannelsesmæssige knudepunkter – fra officersakademiet *West Point* i det nordlige New York, til *Forsvarsakademiet* i København: Militær pædagogik i det 21. århundrede handler om at facilitere selvstændighed, initiativ, dømmekraft og refleksionsevne. Ikke om at indlære på forhånd fastlagte regler.

Dette afsnit er et forsøg på at komme et spadestik dybere i ‘supervisionens pædagogik’. Den analyse baserer sig på både dansk og amerikansk empiri – interviews, undervisningsmateriale, publikationer – og skønt mit fokus vil være det styringsideal, der kommer til udtryk i den pædagogiske praksis, er mit sigte helt overordnet at indfange, hvorfor den superviserende eller faciliterende organisation risikerer at blive en organisation uden ord for den politisk-strategiske forståelsesramme, der guider den enkeltes valg. Den fortælling kan tage sin begyndelse mange steder, men ét oplagt udgangspunkt er den lange række af publikationer om ledelse, organisation og pædagogik, der over det seneste årti er strømmet ud af det danske forsvar. Det er interessant, at mens den teoretiske udvikling af ny krig i USA overvejende er foregået på et doktrinært og strategisk niveau, er det i høj grad fra en ledelses- og læringsteoretisk vinkel, at ny krig er blevet teoretiseret i det danske forsvar.

Fra færdigheder til dannelse

Centralt i det arbejde står Forsvarsakademiets Institut for Pædagogik, der siden 2008 har været initiativtager til et såkaldt ‘pædagogisk netværk’ mellem Forsvarsakademiet, officersskolerne og sergentskolerne. Initiativet afspejler, som blandt andet arbejdsrapiret *Læring eller indlæring: Konstruktion af et nyt læringsbegreb i forsvar* (Holsting et al. 2007) dokumenterer det, en bredere ledelses- og læringsreformpro-

ces i både det danske og de vestlige forsvar, centreret om tre centrale antagelser. For det første er det danske pædagogiske reformarbejde, præcis som de amerikanske decentraliseringsdoktriner, båret af en antagelse om, at ny krig også betyder en ny og mere selvstændig rolle for den enkelte soldat. Ny krig tvinger den enkelte soldat til at "operere med større grader af uforudsigelighed (fleksibilitet og politisk 'parathed') og dermed gør den, som særligt antropologen Katrine Nørgaard har påpeget i sit arbejde om og med Forsvarets nye ledelses- og læringsudfordringer, uundgåeligt den enkelte soldat til en "strategisk" eller "etisk/politisk aktør" (Nørgaard 2010: 10).

Dernæst er den igangværende pædagogiske reform drevet af en konstruktivistisk antagelse om viden som lokalt konstrueret og kontekstuelt indlejret. Helt i tråd med det øvrige samfunds opgør med forestillingen om kontekstuaafhængig viden og skolestisk indlærte regler har Det Danske Forsvar inden for det sidste årti flyttet sig markant i retning af et vidensbegreb, der lægger vægt på subjektivt, foranderligt og erfaringsdannet skøn snarere end på varig og akkumulerbar "sandhed". Soldaten er, som det karakteristisk hedder, "indlejret i egen praksis" og dermed ikke "determineret gennem styring i form af talmæssige repræsentationer eller beslutningsanvisninger gennem regler og procedurer" (Thorbjørnsen 2007:).

Endelig, og som konsekvens af begge de to ovenstående veje til at understrege det operationelle personel som selvstændig politisk-strategisk aktør, hviler den igangværende pædagogiske reform på en antagelse om, at den militære ledelse fremover må "flytte fokus fra indlæring (uddannelse) til læring (dannelse)" og dermed sikre en militær organisation i "overensstemmelse med tidens læringssyn og aktuelle samfundspolitikker" (Holsting et al. 2007: 39, 33). Som konsekvens af både det konstruktivistiske læringssyn og den enkeltes langt større råderum sætter stort set alle igangværende pædagogiske refleksioner i Forsvaret fokus på dannelsen af generelle karaktertræk eller holdninger – nysgerrighed, refleksion, selvkritik – snarere end på specifikke, 'færdigpakke' kompetencer. Således skriver orlogskaptajn Jørgen Juul Jessen og kaptajn Ann Lorett Finch i artiklen *Forsvarets nye ledelsesuddannelser* (2008), at synet på ledelse og læring over tid har udviklet sig fra at være konkret trænende, med fokus på indlæring, til i stadigt stigende grad at være faciliterende – man er, som det formuleres, gået fra at definere opgaveløsningsmodeller til at "skabe vilkår for opgaveløsning" (Jessen & Finch 2008: 436). "Vi skal", som et arbejdsrapport fra Forsvarsakademiets Institut for Pædagogik konkluderer:

"gøre mange ting på en lidt anden måde, end vi er vant til i dag. Dette gælder både i uddannelsessammenhænge og på arbejdet. Der skal fokuseres mere

på deltagerorientering. Den ledelsesmæssige pendant må i erhvervsmæssige termer være delegering kombineret med coaching frem for centralisering og kommandoledelelse” (Holsting et al. 2007: 39).

Skabelseslege og afsprogliggørelse

Når man ikke blot skal indlære centralistisk fastlagte regler, men personligt, lokalt og kontekstbestemt skal udvikle holdninger og forståelser, bliver den klassiske, foredragsbaserede ‘pensum-undervisning’ umulig: Der er ikke noget pensum. I stedet må man eksperimentere, forestille sig – lege! Det mest anvendte pædagogiske redskab i de vestlige forsvars nye træning er da også det, man kunne kalde ‘dilemma’ eller ‘beslutningslege’: computerspil, rollespil, simulationsøvelser. Her bliver Niels Åkerstrøm Andersens analyser af supervisionsledelse igen relevant. Som Andersen beskriver det i bogen *Legende Magt* (2008a), kræver overgangen fra hierarkisk direktivledelse til supervision af decentral selvledelse helt nye træningsformer, hvori ‘den lærende’ ikke længere blot er modtager, men snarere skubbes ind i rollen som ‘skaber’. “Hvordan kan det være at leg inden for de sidste 15 år er eksploderet i såvel private, offentlige som frivillige organisationer?” spørger Andersen retorisk, og giver følgende svar:

“Jeg vil ikke påstå, at der er noget radikalt nyt i, at magt og leg kobles sammen. Påstanden er, at koblingen i dag har fået andre kvaliteter [...] Den nye fokus på leg hænger sammen med, at betingelserne for praktisering af magt har forandret sig [...] I moderne, fleksible og omstillingsorienterede organisationer er leg blevet til en magtteknologi” (Andersen 2008a: 17-18)

Den observation passer som fod i hose til de ledelses- og læringspraksisser der understøtter Forsvarets nye pædagogiske diskurs. Man har naturligvis altid ‘leget’ i Forsvarets træning – både gennem tænkte scenarieøvelser og gennem konkrete, fysiske simulationer af mulige kampforløb. Imidlertid er de nye typer træningslege anderledes. Deres sigte er ikke at indlære på forhånd fastlagte regler for, hvordan virkeligheden skal håndteres, men snarere at lege et sæt personlige, kontekstbestemte og evigt foranderlige eller ‘forhandlingsbare’ regler frem. Hvor de gamle spil var ‘indlærende’ eller ‘pædagogiske’ i deres sigte og dermed fastholdt en hierarkisk struktur, er de nye lege, hvad Åkerstrøm kalder ‘skabelseslege’. De har ikke nogen klar læsning eller noget klart regelsæt, der skal trænes. Tværtimod er hele deres pointe at udvikle deltagernes evne til selv, fra kontekst til kontekst, at skabe læsninger og regler. Eller som

Forsvarsakademiets *Læring eller Indlæring?* næsten identisk formulerer det om de nye, konstruktivistiske træningsaktiviteter:

“instruktøren vil indgå i en symmetrisk dialog med deltagerne, hvor de i fællesskab udvikler praksis i en gensidig proces. I mange tilfælde vil dette arbejde ikke blot udvikle deltagerne hen mod deres kommende praksis, *det vil også udvikle den praksis de skal indtræde i*” (Holsting et al. 2007: 41, min kursivering).

Eksemplerne på denne type træning – der ikke blot handler om pædagogik, men om hele den styringsrationalitet, der former uforudsigelighedsdiskursens og dannelseskrigens militære organisation – er mange. Fra Fort Irwins enorme træningsfaciliteter i Mohave-ørkenen, hvor soldater lige inden udsendelse gennemgår flere ugers rollespilstræning i interaktion med hele landsbyer af irakiske eller afghanske skuespillere, til det danske forsvars intensiverede brug af rollespil, der skal danne “etiske kontaktfærdigheder”. Måske mest illustrativt for den udvikling i træningens funktion – fra indlæring til dannelse – er det amerikanske forsvars nyeste computerspil, UrbanSim, der er udviklet af forskningschef Andrew Gordon ved *Institute for Creative Technology*.

Spillet er interessant, fordi det eksplicit blev bestilt til at gøre noget andet end traditionelle computerspil. Man ville have et spil, der trænede, hvad man fra forsvarers side kaldte ‘the strategic corporal’. Et spil der konkret øvede spilleren i at navigere i et irakisk eller afghansk urbant miljø, men som ikke fokuserede på skydefærdigheder. I stedet skulle spillet danne strategisk tænkende soldater. “The idea that you can compartmentalize creative strategic and even leadership abilities on a higher level is ridiculous”, forklarer Gordon om den opgavebeskrivelse, man fik udstukket. “You have to develop all soldiers at all ranks to excel as far as they can to think about the bigger picture – to be creative, responsive and agile in their thinking, in a way that now includes social skills” (2011).

Med udgangspunkt i det opdrag gik Gordon og hans team i gang med at udvikle et spil, der med et udviklet pointsystem forsøgte at omsætte oprørsbekæmpelsesdoktrinen og Human Terrain-programmets principper til et sæt regler, der kunne indlæres. Det blev man fra forsvarers side ikke glad for:

“The military asked us: if you read the field manual and you follow what the manual says, are you going to do well in the game? As an answer, we said

yes, and it is true. If you follow the strategy for scenarios and if you make the population the center for gravity, which is another learning objective, then you will do well. It's interesting, because the asymmetric warfare group then said 'no, we don't want that'. Their whole mission is to think to be the innovators of strategy – nothing by the book, we have to think out of the box” (Gordon 2011).

Man måtte således udvikle spillet yderligere i en åben, eksperimenterende og interaktiv retning, der ikke så meget ville indlære regler som stimulere tænkning. Om den endelige version siger Gordon derfor:

“no one plays it the same way because they are focusing on different issues [...] You are trying to get those commanders to formulate what is their plan and their objectives they are trying to accomplish. And in fact, that is a part of the game. You formulate a mission statement for what your objectives are, you develop your lines of effort with your objectives. You develop your own measures of effectiveness” (Gordon 2011).

Med andre ord: *UrbanSim* er blevet et skabelsspil, hvor den enkelte selv skal udvikle sin forståelsesramme, idet man fra centralt hold i høj grad afstår fra at styre retning og substans (se også Eichen & Tjalve 2011). Dermed bliver forståelsesrammen, som også Thorbjørnsens citat ovenfor formulerede det, “indlejret i praksis”. Den bliver personlig, lokal og meget ofte ‘tavs’ – uden ord på. Det fælles politisk-strategiske sprog kommer til at mangle et center og risikerer hurtigt at blive til lokal og diffus praksis.

Blæser man det ledelses- og læringsbegreb op i stort format, får man et billede af den superviserede krig som en krig, hvor den politisk-strategiske styring fundamentalt har ændret genstandsfelt. Før sigtede det politisk-strategiske niveau mod at styre et objekt – krigen. Nu sigter det snarere mod at forme de subjekter, der skal styre krigen. Naturligvis sker det gennem en forestilling om indirekte eller afledt styring: Gennem udvikling af ansvarlighed, dømmekraft og erfaring. Men de operationelle aktører overlades i sidste ende et meget stort manøvrerum, hvor de som Andersens skabelsesbegreb også betoner, inviteres til at indgå i den politisk-strategiske praksis som medskabere ikke blot af krigens midler, men i høj grad også af dens konkrete mål, principper og værdier. Det kan – naturligvis stærkt forenklet – fremstilles sådan her:

Figur 1. Krigens organisationsformer⁹

	Organiseringsprincip	Styringsobjekt	Styringsredskab
Den bureaukratiske krig	Hierarki	Adfærd	Regler / Indlæring
Den superviserede krig	Netværk	Evnen til selvstyring	Normer / Supervision

Det giver sig selv, at en så skematisk opsætning skal læses som karikeret eller idealtypisk – i praksis er der, som også Webers oprindelige bureaukratimodel understregede, altid tale om blandingsformens nuancer (Weber 1997: 205). At *intet* i det 21. århundredes militære organisation, er hierarkisk ville, som også rapportens indledning understregede, være en grov forsimpning af de styringsparadokser, som enhver organisation, ikke mindst det 21. århundredes forsvarsforvaltninger, er underlagt. Meget i de vestlige forsvars driftsledelse trækker i disse år stadigt længere mod hierarkiets detailstyring, og ofte står den mikro-ledelse i et direkte modsætningsforhold til de selvledelsestendenser, jeg studerer i denne rapport (igen: se Nørgaard et al. 2007; Nørgaard 2010; Thorbjørnsen 2007).

At *alt* var hierarkisk før, er lige så indlysende forkert. Krigens natur har altid koblet den til kaos og dermed til det, der ligger uden for bureaukратиets enkle kommandostreng. Siden 1950'erne har den militære organisation, som det øvrige samfund, desuden været i gang med et gennemgribende anti-autoritært opgør – alt sammen forhold, der tegner billedet af gråzoner og overgange snarere end bratte brud. Alligevel kan der være grund til, som Andersens faselesning foreslår det, at tænke i mere radikale forskelle. Når Morris Janowitz' klassiske analyse af det amerikanske forsvars sociologi allerede i 1960 beskriver en militær kultur, hvor "the central concern of commanders, is no longer the enforcement of rigid discipline, but rather the maintenance of high levels of initiative and morale", kan det umiddelbart ligne en decentralisering ikke ulig den, som denne rapport identificerer i dag (Janowitz 1960: 9). Men for Janowitz var drivkraften bag decentraliseringen teknologisk: "the technical character of modern warfare requires highly skilled and highly motivated soldiers. In any complex military team an important element of power resides in each member who must make a technical contribution to the success of the undertaking" (Janowitz 1960: 9). De-

⁹ Figuren er inspireret af Andersen 2008b: 44.

centraliseringen kom med andre ord *inde fra* det vidensregime, hvorpå bureaukратиets logik baserer sig, og var derfor ikke udtryk for et *brud med*, men snarere en *spænding i* bureaukратиets hierarkitænkning.

Modsat udtrykker den proces, denne rapporters afsnit II og III har kortlagt, noget kvalitativt nyt – et brud der både oppefra og nedefra skubber i retning af mindre substantiel politisk styring og større operationelt råderum. Drevet dels af uforudsigelighedsdiskurs, der sætter organisatorisk omstillingsevne og ‘parathed’ i centrum, dels af en konstruktivistisk ledelses- og læringsdiskurs, der sætter det selvstyrede individ i centrum kan den militære organisation, der er fulgt med ny krig, kun forstås som et grundlæggende og radikalt nyt vidensregime. Dette afsnit har forsøgt at indkredse, hvorfor det vidensregime risikerer at afsprogliggøre den militærfaglige praksis og dermed at skabe en krig uden ord for, hvordan den definerer, forstår eller fortolker. Det kan umiddelbart lyde paradoksalt, for så vidt selvledelsens styringsetik grundlæggende handler om evnen til selviagttagelse og dermed om evnen til at formulere og reflektere over egen praksis. Det, der reflekteres over, er imidlertid proces, hvorved det sprog, man i organisationen får tilfælles, kommer til at handle om rammer – ikke om substans. Man får kort sagt en organisation, der kun kan tale om ledelse og læring – ikke om det, der skal ledes *på* eller læres *om*. Før rapporten samler op på den udviklings demokratiske implikationer, vil næste afsnit stille skarpt på, hvorfor tendenser i den måde, hvorpå krigen journalistisk repræsenteres og demokratisk ‘beskues’, yderligere bidrager til det tab af et fælles politisk-strategisk sprog.

IV. Krigen og tilskuerdemokratiet

“In bringing politics before the eyes of the People to an unprecedented degree, the mass media has also normalized a set of political practices – the photo op, the sound bite, the press leak, and, more generally, the issueless politics of personality” (Green 2010: 4-5). Sådan skriver den amerikanske demokrati-teoretiker Jeffrey Green om de seneste årtiers stadig mere ‘direkte’, mere personfokuserede, mere billeddrevne og dermed også ofte mere afsprogliggjorte medieblæk. Dette kapitel er et forsøg på at forholde den diagnose til krigsjournalistikken og dermed til de vilkår, offentligheden er underlagt, når den demokratisk skal forholde sig til krigen. Som kapitlet – med historiske afstikkere – vil argumentere for, ligger den demokratiske udfordring årene frem i at sikre, at den visuelle, æstetiske og persondrevne kommunikation bliver redskaber til at sikre offentlig deltagelse i den nødvendige forsvarspolitiske uenighed – ikke underholdningsprægede og afsprogliggjorte erstatninger for den.

Individualisering, visualisering, passivering

At klar analyse og substantiel debat langsomt er druknet i den evige billedstrøm, som ny teknologi muliggør, har længe været en anke mod krigens journalistiske dækning. Således mødte den vestlige journaliststand bred kritik i kølvandet på 1990’ernes militære konflikter i Golfen og på Balkan med anklager om “overfladedækning”, “sensationsjagt” og “CNN-effekt” (Livingston 1997; Piers 1999). Nok kunne man nu bringe krigens lyd og billede hurtigere ‘hjem’ og tættere på praksis (Virilio 1977). Men var konsekvensen, som flere betragtere kritisk konkluderede, mon ikke også en glidning fra overblik og analyse til underholdning og informations-*overload* (Der Derian 2001; Knightly 2000)?

Siden er krigsjournalistikken kun rykket tættere på øjenhøjde. Hvorfor? Et helt indlysende svar er naturligvis teknologisk. Eksplosionen i de nye mediers omfang og rækkevidde har over det seneste årti radikalt flyttet fokus fra det formidlede til det ‘autentiske’ og fra det fordøjede til det ‘direkte’ (Mortensen 2007). Før lød anklagen, at det visuelle og det kommunikationstempo der følger med en billeddreven nyhedsformidling, var blevet afgørende faktorer i formuleringen af politik. Nu lyder påstanden, at den teknologiske hastighed, hvormed billeder ufordøjet pumpes rundt i klodens mediestrøm, helt har erstattet analyse, refleksion og beslutning. Det 21. århundrede, argumenteres det således:

“is a moment when words are overwhelmed by pictures, when [...] the flood of images overwhelms language so completely that [...] critical discourse and reasoned inquiry is drowned” (Mitchell 2002: 567).

Midt i den kompleksitet peger en lang række samtidsdiagnoser på, at vi som mediebrugere foretrækker det direkte og det personlige – mikrobilledet og det menneskelige frem for makrofortællingen og det strukturelle (Hallin & Mancini 2004). Den fortolkning – at vi vil se og føle mennesker, ikke oplyses, belæres eller strides om politisk-strategiske emner – har uden tvivl stor betydning for den redaktionelle prioritering, hvor selv krigsjournalistikken skal være ‘underholdende’, hvilket ofte sættes lig med personfokuseret. Krigens repræsentation handler i stigende grad om “the photo op” – om visuel, kontekstafrevet og afpolitiseret udstilling af krigens smag, lugt og smerte – og om substansløs, men afpolitiseret, ikonografisk personreportage. Soldaten som helt. Soldaten som skurk. Soldaten som menneske.

Spørgsmålet er imidlertid, om den nye journalistiske form ikke afspejler mere end teknologiske udviklinger eller folkelig efterspørgsel. Som medieforskeren McLaughlin formulerer det, er pointen ikke kun “what the media should be saying, or are not saying”, men også “what it is possible to say” (McLaughlin 2002: 264). Når afdækningen af de politisk-strategisk valg, den enkelte soldat træffer, og af den større politisk-strategiske ramme, de valg trækker på, glider stadigt længere i baggrunden, er det måske ikke kun, fordi noget andet foretrækkes. Det er muligvis også, fordi det, der skal afdækkes, er svært at få øje på. Hvad sker der med andre ord, hvis vi kobler dette kapitels pointe – at selve mediebilledet er på vej til at blive uformidlet visuelt, ‘tæt på’ og personligt-æstetisk – med de foregående afsnits pointe om den militære organisations decentralisering og den politisk-strategiske afsprogliggørelse? Hvad sker der, kort sagt, hvis fragmenteringen af både krigen og medierne parres? En journalistisk praksis, der frem for at synliggøre og sprogliggøre de politisk-strategiske antagelser bag krigens lokale praksisser ‘spejler’ den militære organisations decentralisering eller fragmentering gennem dækning af det rent æstetiske, personfokuserede eller sensationslystne. Og en offentlighedspraksis, der frem for at efterspørge indsigt i det politisk-strategiske sprog og på baggrund af det aktivt at diskutere, forhandle eller modgå det sprog, passivt glider tilbage i betragterens rolle: I forbrug af æstetik, personfortælling eller sensation.

Med den dobbelte analyse lander vi i det, Green med sin karakteristik af det 21. århundredes offentlige rum som ‘visuelt’ snarere end ‘verbalt’ kalder ‘tilskuerdemokratiet’. Ifølge Green bevæger vi os i disse år fra ‘stemmens’ til ‘øjets’ medborgerskab

– en politisk kultur organiseret omkring løsrevet og fragmentarisk betragtning snarere end overordnet og helhedsorienteret debat. Offentlighedens demokratiske funktion i den demokratiform bliver for Green at bevidne og måske i bedste fald at agere ‘kontrollant’ (Green 2010: 5). For så vidt den diagnose har noget på sig, må man imidlertid spørge sig: Hvordan betragte eller ‘kontrollere’ det, der ikke kommer til syne? Hvordan kan offentligheden fungere som vidne til eller kontrollant af en politisk-strategisk linje, der aldrig sættes ord på og aldrig afdækkes i en helhed, men alene optræder i fragmenter eller – med medieblikket vendt mod soldaten som privatperson snarere end politisk-strategisk aktør – måske ikke engang det?

En ny demokratisk udfordring?

Skal det spørgsmål besvares, er et kort blik bagud nyttigt. At ændringer i den måde, krigens viden defineres, organiseres og udøves på, uvægerligt medfører udfordringer for den demokratiske styring, er absolut ikke nyt. Gennem hele demokratiets historie er magtforholdet mellem den civile styring og den militære praksis af indlysende årsager blevet diskuteret. Set fra en vis vinkel kan man endog argumentere for, at stort set alle faser af den diskussion har handlet om det politisk-strategiske sprog: Hvem får lov at definere det sprog, hvor tilgængelig er adgangen til det sprog, hvor svært er det at kritisere, kontrollere eller debattere det sprog? Fra det moderne bureaukratis fødsel og frem til i dag er den diskussion meget groft skitseret faldet i tre faser. Første fase, der løb parallelt med de videnskabelige discipliners udkrystallisering og oprettelsen af det, Weber kaldte ‘professioner’, var en diskussion om den udenrigspolitiske videns ‘akademisering’ eller videnskabeliggørelse. Det var i høj grad en debat om, hvorvidt krigen – og bredere udenrigspolitikken – skulle overlades til videnskaben eller til en mere erfaringsbaseret, ikke-institutionaliseret og derfor ‘uafhængig’ type tænkning og meningsdannelse (Biel 1997). Næste fase accepterede – med Bernard Brodies berømte *Strategy as a Science* (1949) som katalysator – langsomt, at det militærfaglige sprog nu var ‘videnskabens’ prerogativ, men så til gengæld krigens ‘nationalisering’ som et problem. Således førte ikke mindst den amerikanske stat i årtierne omkring 2. Verdenskrig en ophedet debat om, hvorvidt det var demokratisk sundt, at den ‘videnskabelige’ elite på det militærfaglige område nu var rykket ud af universitetet og ind i statens bureaukrati. Endelig, og i direkte forlængelse af den nationalisering, har en meget lang fase, fra Eisenhowers berømte afskedstale om ‘det militær-industrielle kompleks’ og frem, handlet om det, man kunne kalde det militære sprogs dominans: En statslig sikkerhedslogik potentielle trumf over alle andre samfundshensyn (Eisenhower 1961).

Karakteristisk ved disse tre faser er, at de alle er formuleret som en kritik af industri-samfundet og dets opbygning af den stærke, centralistiske stat. Udfordringen i dag er anderledes, og skønt den netop ikke handler om *The Garrison State* (Lasswell 1941) – om en politisk styring, der blevet for stærk – er den også potentielt større. Den demokratiske udfordring, vi i dag står overfor, handler nemlig ikke om, at det politiske-strategiske sprog gemmes væk, holdes hemmeligt, bliver sekterisk eller kommer i særlige professioners lommer. Den handler snarere om, at det politisk-strategiske sprog – ‘indefra’ drevet af en organisatorisk fragmentering, ‘udefra’ af en stadigt mere visuel, fragmentarisk og personfokuseret offentlighed – helt opløses og forsvinder. I den forstand kan man sige, at decentraliseringens og visualiseringens – selvledelsens og tilskuerdemokratiets – krig knytter sig til en helt anden samfundsform end industrisamfundet. Det er ikke som tidligere bureaukratiet, der er modstanderen. Derimod ligger hele udfordringen i, at bureaukratiet synes at være under *afmontering*, hvorfor dets klart sprogliggjorte og tydeligt ansvarlige hierarki må erstattes af nye former for demokratisk italesættelse og ansvar. Det kan skildres således:

Figur 2. Demokratiske udfordringer i det forsvarspolitiske sprog

Den Bureaukratiske Krig (Centralisering)		Den Superviserede Krig (Decentralisering)	
1880-1935	1935-1960	1960-1990	1990-2011
Professionalisering	Nationalisering	Militarisering	Afsprogliggørelse

Dansk konsensusdemokrati?

Hvad sker der, hvis vi afslutningsvis sætter den diagnose ind i en dansk demokratisk kontekst? Hvordan tegner afsprogliggørelsens problem sig på dansk? Udenrigs-politisk redaktør ved *Information*, Charlotte Aagaard, foreslår her en interessant betragtning:

“Jeg har ofte stået i den situation, at jeg er den eneste, der gider at beskæftige mig med det civile. Og det er fordi – tror jeg – at dem, der vælger det her område, er noget mere interesseret i bombekalibre end kernen i operationens

succes som helhed. Det spørgsmål, jeg tager af sted med, når jeg tager af sted, er: Fungerer det? Det handler om militære resultater, men også politiske resultater. Hvad får vi opnået med vores indsats? (...) Hvordan gør vi det, og gør vi det på den rigtige måde? Er det de rigtige, vi samarbejder med, eller er politichefen korrupt? Men jeg er den eneste, der står og snakker med de civile og tager med ud og ser de civile projekter eller mødes med guvernøren. Det er ikke noget, der har særlig interesse for militærjournalister. De er mere interesseret i at komme med ud på militære operationer” (2011)

Replikken er taget fra en diskussion omkring, hvorfor dansk militærjournalistik handler mere om soldatens kamp, kammeratskab eller hverdag end om strategisk, politisk eller kulturel kontekst, og Aagaards egen forklaring er klar: “Udviklingen i samfundet – udviklingspolitik, det er jo det, vi er ude i – det er uinteressant. Det er forvirrende” (2011). Det er en forklaring, der ligger helt i forlængelse af rapportens overordnede analyse og den tendens i visualiseringens tidsalder, der prioriterer det nære, det fragmenterede og det personlige. Skal vi endnu tættere på de mediebetinger, der udgør rammerne for lige præcis Danmarks demokratiske dækning og diskussion af krigen, kan der dog være grund til at spørge, om ikke dansk politisk kultur rummer forhold, der yderligere svækker det politisk-strategiske blik og i den forstand meget let ‘giver efter’ for visualiseringens afpolitiserende pres.

Mest indlysende er naturligvis det forhold, at den danske journaliststand gennem mange årtier har haft lige så lidt grund til at træne sit politisk-strategiske blik, som det land, den skriver om. Det giver sig selv, at det danske medielandskab i samme grad som danske politikere, embedsmænd eller borgere skal vænne sig til krigen og dermed til at tænke langt, bredt og helhedsorienteret. Hvis dansk militærjournalistik uvægerligt må præges af den teknokratiske forvaltningskultur (Knudsen 2007) eller småstatsidentitet (Østergaard 2003; Rasmussen 2011a), der har formet nationens selvforståelse som sådan, har dens manglende evne til at afdække og udvikle krigens bredere politisk-strategiske sprog dog muligvis sine væsentligste rødder et helt andet sted: I det, man kunne kalde dansk demokratis konsensusideal, og i den fundamentale modstand mod det pluralistiske og oppositionelle, der siden dens fødsel har defineret dansk politiske kultur.

Det er karakteristisk for dansk politisk kultur, at man i meget høj grad har taget betydningen af ‘demokrati’ for givet, og måske af denne grund er demokratibegrebets genealogi i den danske kontekst også først blevet skrevet for meget nylig. Som idéhistorikeren Jeppe Nevers i bogen *Fra skældsord til slagord: Demokratibegrebet i dansk*

politisk historie (2011a) overbevisende argumenterer, er den danske demokratiske praksis imidlertid født ud af en konsensusorienteret majoritetstænkning, der knytter sig mere til konservative europæiske forestillinger om orden, organisme, kontinuitet og samhørighed end til liberale idealer om forandring, konflikt og pluralisme. I samme åndedrag argumenterer Nevers – helt i tråd med Uffe Østergaards arbejde om den danske nations grundtvigianske rødder (Østergaard 2003) – for, at det i Danmark blev den organiske idé om demokrati som ‘folkestyre’ snarere end liberalismens individualistiske og konfliktorienterede forståelse af demokrati som ‘selvstyre’, der kom til at definere både forfatningsarbejde og politisk praksis (Nevers 2011b).

Hvorfor er det relevant for den analyse, denne rapport ovenfor har rullet ud? Kort fortalt, fordi konsensuskulturen ikke yder modstand mod de tendenser, tilskuerdemokratiet repræsenterer. I en politisk kultur, der har konsensus som ideal, og som dermed opererer under forestillingen om *almeninteressen*, tages den fælles politisk-strategiske forståelsesramme for givet og bliver på sæt og vis uinteressant at afdække. Hvorfor beskrive det, vi alle sammen ved, tænker, mener? I konsensuskulturen er forståelsesrammer ofte implicite og den politiske kultur i en vis forstand allerede ‘sprogløs’. Hertil kommer, at den journalistik, der ønsker at afdække forståelsesrammer, i nogen grad kommer til at fremstå usolidarisk eller ligefrem udemokratisk. En politisk kultur, der kobler kritik eller uenighed til det ufolkelige og elitære (Nevers 2011b: 14), mangler med andre ord incitament til journalistisk eller demokratisk at prøve at gå bag om praksis, at undersøge den diskursive forståelseshorisont, der former praksis, endsige at udfordre den horisont i polariseret politisk debat.

Den dobbelte problematik, rapporten har ridset op gennem tre kapitler, stiller sig med andre ord helt særligt i en dansk politisk kontekst. Dels kan man tænke sig, at den militære decentralisering og de politiske styringsudfordringer, den afstedkommer, synes mindre problematiske eller går mere ubemærkede forbi i en konsensusorienteret kultur, der kun vanskeligt kan forestille sig, at vi ikke alle tænker ens og vil det samme. Dernæst er det sandsynligt, at mediebilledet i en konsensuskultur vil yde mindre ‘modstand’ mod en generel tendens væk fra politisk-strategisk baggrundsanalyse. I den forstand risikerer konsensuskulturen at give tilskuerdemokratiet – herunder den fragmenterede, personfokuserede og æstetiserede journalistik – let spil.

Konklusion: uforudsigelighed, uansvarlighed og deliberation

Denne rapport har forsøgt at betragte to aktuelle tendenser omkring dansk krigsførelse under ét: Bevægelsen mod en stadigt mere decentral beslutningspraksis i Vestens krige på den ene side og glidningen mod en stadigt mere betragtede (frem for debatterende) offentlighed på den anden. Rapporten har argumenteret for, at de to tendenser hver især har samme fragmenterende og ofte direkte afsprogliggørende effekt. Den decentraliserede krig ved at skubbe udviklingen af et politisk-strategisk sprog ud i forreste række. Og den billeddrevne og personfokuserede offentlighedskultur ved at reducere demokratiets rolle til blikkets, ikke stemmens – tilskuerens, ikke medskaberens. Skal man afslutningsvist opsummere og evaluere konsekvenserne af den udvikling, kan det være nyttigt at betragte den som en art 'rolleskift' – både for politikere, soldater og borgere. Den politiske og militære ledelse er i den lange glidning mod en mere fleksibel, differentieret og 'kontekstindlejret' militær praksis på vej mod en rolle som coach snarere end kommandør – en art superviserende facilitator, der ikke udstikker ordrer, men i stedet etablerer rammer for andres evne til at beslutte principper, politik og strategi. Soldaten derimod skubbes ind i stadigt mere aktivt politikgenererende beslutninger. Og offentligheden risikerer for sin part at ende i en rolle som tilskuer. Man interesserer sig for krigen som æstetisk fænomen (hvordan ser krig ud?) eller oplevelse (hvordan føles krig?). Men man ser sig ikke som opdragsgiver, og man agerer ikke som debattør. *Hvad* skal krigen løse, *kan* krigen løse det, og hvis ja, *hvilken* type krig. Dermed risikerer både politikere og offentlighed at stå uden sprog eller blik for de politisk-strategiske spørgsmål – hvilken tilgang til magt, til konflikt, til kultur, til tro, til civile, til tab? – og dermed at reduceres til rollen som simpel kontrollant. Den reduktion er ikke kun ødelæggende for det deliberative demokrati. Den er også uacceptabel for den enkelte soldat, der både tvinges til stadigt mere selvstændig ageren og udsættes for stadigt mere regelfikseret eftersyn.

Hvordan kan den proces modgås? Ingen af de beskrevne tendenser lader sig opløse. En mere decentral militær struktur og en mere visuel mediekultur er uundgåelige og på mange måder også positive eller hensigtsmæssige træk ved Vestens organisations- og kommunikationsformer i det 21. århundrede. Rapportens grundlæggende udgangspunkt er, at selvstyring i den militære organisation må og bør være noget særligt. Dels fordi det militære instrument med sit voldsmonopol udgør en særlig væsentlig styringsproblematik, der både forpligter dets ledere på et særligt beslutningsansvar

og berettiger dets mandatgiver – folket – til en særlig indsigt og kontrol. Dels fordi det militære instruments ‘bruger’ er fjenden, ikke borgeren. Dermed kan forsvaret ikke, som andre dele af den offentlige administration har gjort det, supplere decentralisering med alternative demokratiske reguleringsinstrumenter som brugerstyring og borgerinddragelse.

Snarere end at rulle udviklingen tilbage bør man derfor gentænke, hvad demokratisk styring kan være på decentraliseringens og visualiseringens nye præmisser. Den udfordring kræver en række konkrete ændringer i de involverede aktørers måde at gøre ting på. Men den kræver også – den forudsætter ligefrem – en underliggende gentænkning af selve den demokratiske kulturs karakter.

De konkrete anbefalinger først. De handler alle om at ‘sprogliggøre’ og derigennem repolitisere krigens mål og midler.

Send valg og dilemmaer op! Den militære organisationspraksis må etablere konkrete feedback-mekanismer, der løbende kommunikerer feltens erfaringer ‘op’.¹⁰ Man må systematisk arbejde med at sætte ord på den daglige praksis, herunder med at ‘oversætte’ den konkrete konteksts professions-etiske dilemmaer til generelle politisk-strategiske udfordringer.

Offentliggør usikkerheden! Den militære kommunikationspraksis må gå fra at inddæmme til udstille de nye kriges dilemmafyldte karakter. Det er paradoksalt, at Forsvaret internt uddanner og organiserer omkring ‘uforudsigelighed’, men udadtil kommunikerer kontrol, perfektion og nulfejlskultur. Det betyder, at fokus i presseformidlingen må flyttes. Skal den demokratiske offentlighed inddrages i formuleringen af krigens forståelsesramme, må den indvies i krigens dilemmaer, valg og afvejninger.

Mindre æstetik, mere politik! Den journalistiske praksis må aktivt bidrage til at sætte feltens politisk-strategiske og ikke kun personlige/æstetiske dimension i centrum. Det politisk-strategiske tyngdepunkt ligger i den stadige afvejning af militære og civile midler; det tyngdepunkt bør journalistikken afdække, udstille, analysere. Samtidig må også journalistikken forlade det snævert juridiske ved bevidst at bidrage til formidlingen af feltens politiske dilemmaer og etiske gråtoner.

¹⁰ I en nylig rapport om ‘erfaringsudnyttelse’ i det danske forsvar angives en lang række konkrete og meget brugbare forslag til etableringen af sådanne feedback-mekanismer (Kristensen & Salling Larsen 2010).

Mere modspil! Den demokratiske praksis bør organiseres omkring politisk-strategisk uenighed som et forsvarspolitisk gode. Det betyder, at faglige og intellektuelle eliter uden for staten må reflektere over normsættet bag en lang dansk tradition for ikke-involvering. Det betyder også, at faglige eliter inden for staten (og Forsvaret) må udvikle en mere reflektiv debatkultur. Endelig betyder det, at den danske konstruktion af demokrati som konsensus må gentænkes.

Mod en republikansk demokratikultur?

Dermed er vi fremme ved gentænkningen af selve den demokratiske kultur. Den danske debat om krigen reguleres i udpræget grad af forestillingen om uenighed som dysfunktionel og illoyal (Henriksen & Tjalve 2008). Den forestilling må man gøre op med. Træder man et skridt tilbage, dækker alle anbefalinger over en mere grundlæggende forandring: En bevægelse fra selve den juridiske måde at tænke 'demokratisk kontrol' på og hen imod et langt mere politiseret, deliberativt eller – vil jeg afslutningsvist argumentere for – 'republikansk' ideal. Det er ikke bare problematisk, men også paradoksalt, at juraens akademiske og politiske popularitet er steget i samme takt, som dens praktiske relevans er faldet (Henriksen 2007; Kennedy 2006). Den superviserede krig styrer ikke, som jeg rapporten igennem har argumenteret, gennem eksplicit kommando, men gennem implicit appel – ikke gennem den skarpe sondring lovligt/ulovligt, men gennem den langt mere flydende sondring ansvarligt/uansvarligt. Og dels fordi juraen er udviklet som reguleringsinstrument til bureaukratiets hierarkiske ordrestruktur og ikke til de nye kriges decentrale og fleksible improvisationspraksis (Ewald 2002; Teubner 1993). Vil man som demokrati have indflydelse på den styring, skal man ikke tale jura. Man skal medvirke i den langt mere subtile proces, der handler om at påvirke opfattelser og normer.

Mere grundlæggende er den juridiske tilgang dog problematisk, fordi den afspejler en fejlagtig samtidsdiagnose. Konventionelt har den civil-militære problematik handlet om at indhegne militærets egenrådighed: "How do you ensure that your agent is doing your will?" som Peter Feaver formulerer det i en hyppigt citeret artikel (Feaver 1996: 149). Set med juridiske briller handler det spørgsmål om kontrol, om at finde balancen mellem "a military strong enough to do anything the civilians ask them to do, with a military subordinate enough to do only what the civilians ask them to do" (Feaver 1996: 149). Men hvad hvis problemet, som rapportens analyse af det superviserende forsvar har søgt at udstille, ikke er den militære viljes styrke, men den politiske ledelses fravær? Hvad hvis problemet snarere er en sikkerheds- og forsvarspolitisk svaghed, der som konsekvens af sin egen uforudsigelighedsdiskurs har

skubbet substansbeslutninger stadig længere ned i forvaltningen og sig selv tilbage i rollen som neutral eller teknisk 'facilitator'?

Den problematik handler ikke om at tæmme det militære. Den handler om at styrke det politiske. Og den handler om ansvar: Om igen at synliggøre, hvor den politiske beslutning træffes, og dermed også hvor det politiske ansvar ligger. Der er, som Joan Roelofs understreger i en kritik af netværket som politisk beslutningstager, "good reasons to be concerned about democracy, accountability, and transparency in networks ... there are serious limitations to democracy in the networking format of decision making" – netop fordi det besluttende subjekt, der er udgangspunktet for al juridisk kontrol, ikke kan identificeres og derfor heller ikke kan holdes ansvarligt (Roelofs 2009: 991). Skal vi sikre os, at den uforudsigelighedsdiskurs, der er blevet sikkerhedspolitikens ramme, ikke også bliver uansvarlighedslogik, er den væsentligste udfordring med andre ord dobbelt: At fastholde en klar politisk ledelse, der kan ansvarliggøres, kritiseres og udfordres. Og at udvikle en politisk kultur, der betragter kritik og udfordring som en del af den demokratiske krigs styrke – ikke svaghed. Begge udfordringer handler om at styrke offentlighedens deliberative funktion, og netop den dimension er der da også fornyet interesse for i både den internationale og den danske litteratur om civil-militære relationer (Bland 1999; Rahbek-Clemmensen 2010; Kristensen 2011).

Snarere end nytænkning kræver de to udfordringer dog genopdagelse – et blik tilbage. Reduktionen af demokrati til juridisk 'kontrol' i relation til sikkerhedspolitikken er et moderne fænomen, der først sent afløste langt bredere, mere diskursive forståelser af den demokratiske praksis (Skinner 1998, 2007). Den vestlige debat om sikkerhedspolitikken, herunder særligt krigens, demokratiske indlejring og begrænsning har næppe før eller siden været så intens, som den var i de første årtier af den kolde krig – en periode, der, som rapportens forrige sektion beskrev det, blev oplevet som en både teknologisk og bureaukratisk 'militarisering'. Kigger man nærmere på den debat, særligt som den tog sig ud i en amerikansk kontekst, er det et klassisk begreb om demokratiet som diskurs – ikke jura – man finder. Og mere interessant: Et begreb om den demokratiske kamp som nødvendig, ikke ødelæggende, for den politisk-strategiske tilgang til krigen. Både 'liberale' (Sidney Hook, John Dewey) og 'realistiske' (Henry Kissinger, Reinhold Niebuhr, Hans Morgenthau) figurer i den amerikanske efterkrigsdebat talte uafsladeligt om behovet for opposition og kritik¹¹

¹¹ Om parallellerne mellem liberale og realistiske stemmer i mellem- og efterkrigstidens debat om krig og offentlighed se Tjalve 2011b.

– om det, Morgenthau i en kritik af konsensusdemokratiet kaldte “the corruption of patriotism” (Morgenthau 1955). Offentligheden, lød argumentet, har ikke blot ret, men ligefrem pligt til at modsige og derigennem opveje magt-instrumentets anvendelse. Det er en demokratiforståelse, man genfinder i klassiske værker om civil-militære relationer som Samuel Huntingtons *The Soldier and The State* (1957) eller måske mere udpræget i Arthur M. Schlesinger Jr.’s *The Imperial Presidency* (1973). Og det er en demokratiforståelse, der bedst betegnes ‘republikansk’.¹²

Indlejret i alle rapportens anbefalinger ligger et postulat om, at den demokratiforståelse egner sig bedre til at indhegne den superviserede krig end noget juridisk format. Loven kan kun bruges som reguleringsredskab i en verden af forudsigelighed – ikke i en praksis, der konstant skal forholde sig til det nye. Den praksis reguleres bedre gennem normstyring – gennem lige præcis den diskursive kamp om antagelser og overbevisninger, der er det republikanske demokratis omdrejningspunkt. Skal den republikanske model fungere, stiller den imidlertid to konkrete krav til det, man kunne kalde den politiske samtales form. De krav har den superviserede krigs risiko-univers svært ved at honorere. Til den videre debat om de nye kriges politiske og demokratiske styring giver det afslutningsvist mening kort at problematisere hvorfor.

For det første kræver den republikanske model for krigens demokratiske forhandling en klar politisk vision. Kun den interesse, der er klart formuleret, kan engagere modmagt – og kun den interesse, der er klart formuleret, kan overhovedet modgås. Imidlertid er retorisk klarhed nærmest per definition fraværende under risikopolitikens betingelser. ‘Fjenden’ i uforudsigelighedsdiskursens univers er, som det er blevet fremhævet, meget vagt artikuleret – i nogen grad defineret netop ved sit *fravær* af synlighed (Williams 2003: 529). Det er en usynlighed eller uspecificitet, der stikker meget dybt – helt ned i selve uforudsigelighedslogikkens natur. “One problem with risk preoccupation”, er det i den sammenhæng blevet argumenteret, “is that it lacks vision. It focuses upon endings, disasters, things that may go wrong – not new beginnings. Imagined social futures and solutions are overshadowed by imagined apocalypses” (Slovic 2004: 971).¹³ Som sådan er den superviserede krig og den risikoledelelsesstrategi, den udspringer af, meget dårligt rustet til at formulere klar politisk-strategisk tale.

¹² Jeg trækker her på en hyppig anvendt sondring mellem en liberal og en republikansk demokratiforståelse: Den første ‘kantiansk’ med fokus på konsensus gennem erkendelse af en universel fornuft (Doyle 1983), den anden ‘arendtsk’ med fokus på pluralisme gennem stadig kamp om, hvori ‘det fornuftige’ består (Owens 2007; Villa 1992). For en moderne klassiker om republikanismens normative ideal om selvbegrænsning gennem balance og dets relevans for international politik se Deudney 2007.

¹³ Dette er en pointe, jeg sammen med Karen Lund Petersen følger nærmere i artiklen (*Neo*)-*Republican Security Governance: US Homeland Security and the Politics of ‘Shared Responsibility’* (Petersen & Tjalve 2012).

Problemstillingen forværres yderligere af, at supervisionsstaten, også i relation til et andet af den republikanske politik-models krav, har svært ved at 'levere'. Den republikanske model for demokratisk selv begrænsning gennem pluralistisk, politiseret debat kræver klart politisk lederskab – en autoritetsstruktur, hvor det politiske system melder ud, hvorpå offentligheden kan reagere. Kun gennem tydeligt politisk lederskab kan krigen repolitiseres og dermed – paradoksalt nok – redemokratiseres: “The restoration of the government’s leadership and responsibility will assist in the restoration of not only of the governments ability to govern the people, but also of the people’s ability to control the government”, som Morgenthau meget præcist formulerer det (Morgenthau 1960: 318). Som rapporten imidlertid har vist, er det netop den form for ledelse, supervisionsstaten, der med Andersens ord “ikke har lyst til at ligne et hierarki”, undviger (2008b: 45). Den dannelsesmagt, rapporten har beskrevet, er netop ikke tydelig, men knyttet til en normativ afvikling af staten som autoritativt center. I en skarp kritik af interesse- og magtpolitikens erstatning af den vage dannelsespolitik kalder Andrew Gourevitch den tendens i vores sikkerhedspolitiske samtid for ‘post-suverænitet’ (Gourevitch 2007; se også Khanna 2008). Det, vi i disse år er vidne til, hævder Gourevitch,

“is a new anti-political, evasive foreign policy. It ... perpetuates depolitization ... while avoiding responsibility for formulating a coherent political vision ... act[ing] in a permanent state of emergency, flittering from one crisis to the next, forestalling any attempt to mount a wider discussion about the goals and political projects of what we should collectively aspire to” (Gourevitch 2007: 9).

At modgå den demokratiske uansvarlighed, der i sidste instans er konsekvensen af uforudsigelighedens og ukonkrethedens diskurs, er vanskeligt. Men er det umuligt? Om det man ikke kan tale, bør man, som Wittgenstein konstaterede, tie. Ønsker vi det?

Litteratur

- Alberts, David S. & Richard E. Hayes (2003). *Power to the Edge: Command & Control in the Information Age*. Washington DC: CCRP Publication Series.
- Amoore, Louise & Marieke de Goede (2008). "Introduction. Governing by Risk in the War on Terror", i Louise Amoore & Marieke de Goede, *Risk and the War on Terror*. London/New York: Routledge, pp. 5-19.
- Andersen, Niels Åkerstrøm (2008a). *Legende magt*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Andersen, Niels Åkerstrøm (2008b). "Velfærdsledelse: Diagnoser og udvikling", i Camilla Sløk & Kaspar Villadsen (red.), *Velfærdsledelse: I den selvstyrende velfærdsstat*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Aradau, Claudia & Rens van Munster (2007). "Governing Terrorism through Risk: Taking Precautions, (Un)Knowing the Future". *European Journal of International Relations*, 30:1, pp. 89-115.
- Aradau, Claudia & Rens van Munster (2011). *Politics of Catastrophe: Genealogies of the Unknown*. London: Routledge.
- Bartelson, Jens (1995). *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biel, Steven (1997). *Independent Intellectuals in the United States, 1910-1945*. New York/London: New York University Press.
- Bigo, Didier (2006). "Security, Exception, Ban and Surveillance", i David Lyon (ed.), *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*. Cullompton/Portland: Willan Pub, pp. 46-68.
- Bland, Douglas (1999). "A Unified Theory of Civil-Military Relations". *Armed Forces & Society*, 26:1, pp. 7-25.
- Booth, Bradford, Meyer Kestnbaum & David R. Segal (2001). "Are Post-Cold War Militaries Post-Modern?". *Armed Forces and Society*, 27:3, pp. 319-342.
- Bousquet, Antoine (2008). "Chaoplexic Warfare or the Future of Military Organization". *International Affairs*, 84:5, pp. 915-929.
- Bousquet, Antoine (2009). *Order and Chaos on the Battlefields of Modernity*. New York: Columbia University Press.
- Brafman, Ori (2006). *The Starfish and The Spider: The Unstoppable Power of Leaderless Organizations*. New York: Penguin Books.
- Breitenbauch, Henrik Ø. (2008). *Kompas og kontrakt: For en dansk sikkerhedsstrategi*. København: Dansk Institut for Militære Studier.
- Brodie, Bernard (1949). "Strategy as a Science". *World Politics*, 1:4, pp. 467-488.

- Butler, Judith (2005). "Photography, War, Outrage". *PMLA*, 120:3, pp. 822-827.
- Castells, Manuel (1996, second edition, 2000). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. Cambridge/Oxford: Blackwell.
- Coker, Christopher (2002). *Waging War without Warriors? The Changing Culture of Military Conflict*. Boulder: Lynne Rienner.
- Coker, Christopher (2007). *The Warrior Ethos : Military Culture and the War on Terror*. London: Routledge.
- Dempsey, General Martin E. (2010). *The Army Starfish Program and an Emphasis on Decentralization*. <http://www.army.mil/article/37979/the-armys-starfish-program-and-an-emphasis-on-decentralization/> [lokaliseret 28. februar 2012].
- Der Derian, James (2001). *Virtuous War: Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment Network*. Boulder: Westview Press.
- Deudney, Daniel (2007). *Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village*. Princeton: Princeton University Press.
- Doyle, Michael W. (1983). "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs". *Philosophy and Public Affairs*, 12:3, pp. 205-235.
- Eichen, Benedicte C. & Vibeke S. Tjalve (2011). "Krigens etiske dannelsesspil". *Information*, 25. november.
- Eisenhower, Dwight D. (1961). *Farewell Radio and Television Address to the American People*, January 17. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12086#axzz1ngtqB31e> [lokaliseret 28. februar 2012].
- Ewald, François (2002). "The Return of Descartes's Malicious Demon: An Outline of a Philosophy of Precaution", i Tom Baker & Jonathan Simon (eds.), *Embracing Risk*. Chicago/London: The University of Chicago Press, pp. 273-302.
- Forsvarsforliget (2009). *Forsvarsforliget 2010-2014*. København: Forsvarsministeriet.
- Forsvarskommandoen (2008). *Forsvarets Ledelsesgrundlag: Resultater, relationer, fornyelse, stabilitet*. København: Forsvarskommandoen.
- Feaver, Peter D. (1996). "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control". *Armed Forces and Society*, 23:2, pp. 149-178.
- Garland, David (2003). "The Rise of Risk", i Richard V. Ericson & Aaron Doyle (eds.), *Risk and Morality*. Toronto/Buffalo/London: University of Toronto Press Incorporated, pp. 48-86
- Gourevitch, Alexander (2007). "National Insecurities: The New Politics of the American National Interest", i Christopher J. Bickerton, Philip Cunliffe & Alexander Gourevitch (eds.), *Politics Without Sovereignty: A Critique of Con-*

- temporary International Relations*. London: University College London Press, pp. 58-76.
- Green, Jeffrey Edward (2010). *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. New York: Oxford University Press.
- Gusterson, Hugh (2010). "The Cultural Turn in the War on Terror", i John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell & Jeremy Walton (eds.), *Anthropology and Global Counterinsurgency*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Hallin, Daniel C. & Paolo Mancini (2004). *Comparing Media Systems. Three Models Of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansen, Lene (2011). "Theorizing the Image for Security Studies". *European Journal of International Relations*, 17:1, pp. 51-74.
- Hariman, Robert and John L. Lucaites (2007). *No Caption Needed: Iconic Photographs, Public Culture, and Liberal Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Henriksen, Anders (2007). "Vejen til den rigtige beslutning i krig ender ikke altid ved juraen". *Militært Tidsskrift*, 3, pp. 283-291.
- Henriksen, Anders & Vibeke Schou Tjalve (2008). *Vi taler jo ikke om politik på den måde: Regeringen, Folketinget og sikkerhedspolitikken*. København: Dansk Institut for Militære Studier.
- Holting, Vilhelm, Peter Sjøstedt & Dorthe Sørensen (2007). *Læring eller indlæring: Konstruktion af et nyt læringsbegreb i forsvaret*. København: Forsvarsakademiet.
- Hoskins, Andrew & Ben O'Loughlin (2010). *War and the Media: The Emergence of Diffused War*. Cambridge: Polity Press.
- Huntington, Samuel P. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University.
- Huysmans, Jef (2011). "What's in an Act?: On Security Speech Acts and Little Security Nothings". *Security Dialogue*, 42:4-5, pp. 371-383.
- Huysmans, Jef & Alessandra Buonfino (2008). "Politics of Exception and Unease: Immigration, Asylum and Terrorism in Parliamentary Debates in the UK". *Political Studies*, 56:4, pp. 766-788.
- Janowitz, Morris (1960). *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. Glencoe: The Free Press.
- Jessen, Jørgen Juul & Ann Loretta Finch (2008). "Forsvarets nye ledelsesuddannelser". *Militært Tidsskrift*, 137:4, pp. 434-445.
- Kahn, Paul W. (2005). *Putting Liberalism in Its Place*. Princeton: Princeton University Press.

- Kennedy, David (2006). *Of War and Law*. Princeton: Princeton University Press.
- Kennedy, Liam (2008). "Securing Vision: Photography and US Foreign Policy". *Media, Culture, Society*, 30:3, pp. 279-294.
- Khanna, Pharaq (2008). *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*. New York: Random House.
- King, Anthony (2006). "The Post-Fordist Military". *Journal of Political and Military Sociology*, 34:2, pp. 359-374.
- Knightly, Philip (2000). *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist, and Myth Maker*. London: Prion.
- Knudsen, Tim (2007). *Fra folkestyre til markedsdemokrati: Dansk demokratihistorie efter 1973*. København: Akademisk Forlag.
- Kristensen, Kristian Søby (2011). *Demokratiet og krigen: Danske civil-militære relationer i krig*. Under udgivelse.
- Kristensen, Kristian Søby & Esben Salling Larsen (2010). *At lære for at vinde: Om dansk militær erfaringsudnyttelse i internationale operationer*. København: Dansk Institut for Militære Studier.
- Lasswell, Harold (1941). "The Garrison State". *American Journal of Sociology*, 46:4, pp. 455-468.
- Lave, Jean & Etienne Wenger (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lentzos, Filippa & Nikolas Rose (2009). "Governing Insecurity: Contingency Planning, Protection, Resilience". *Economy and Society*, 38 :2, pp. 230-254.
- Livingston, Steven (1997). *Clarifying the CNN Effect: An Examination of Media Effects According to Types of Military*. Research paper R-18, The John F. Kennedy School of Government. Cambridge: Harvard University.
- Marston, Daniel & Carter Malkasian (2008). *Counterinsurgency in Modern Warfare*. Oxford: Osprey Publishing.
- Mechrystal, General Stanley (2009). Interview. Time Magazine, 8. juli. <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1909254,00.html>
- Mclaughlin, Greg (2002). "Rules of Engagement: Television Journalism and NATO's "Faith Bombing" during the Kosovo Crisis, 1999". *Journalism Studies*, 3:2, pp. 257-266.
- Mikkelsen, Per H., Peter Knøster & Peter Sjøstedt (2009). *Føring, Læring, Coaching ... Føling*. København: Forsvarsakademiet.
- Mitchell, W. J. T. (2002). "911: Criticism and Crisis". *Critical Inquiry*, 28:2, pp. 567- 572.
- Morgenthau, Hans J. (1955). "The Corruption of Patriotism", i Hans J. Morgenthau, *Politics in the Twentieth Century I*. Chicago: Chicago University Press.

- Morgenthau Hans J. (1960). "The Demands of Prudence", i Hans J. Morgenthau, *Politics in the Twentieth Century III*. Chicago: Chicago University Press.
- Mortensen, Mette (2007). "Krigen på billeder: Visuel krigsførelse i digitaliseringens og visualiseringens tidsalder". *Kritik*, 186, pp. 7-17.
- Moskos, C.C. & J. Burk (1998). "The Post-Modern Military", i James Burk (ed.), *The Adaptive Military*. London: Transaction, pp. 163-200.
- Moskos, C.C., J. Allen Williams & D. Segal (2000). *The Post-Modern Military*. Oxford: Oxford University Press.
- Murray, Williamson (2010). "Thoughts on Grand Strategy", i Williamson Murray, Richard Hardt Sinnreich & James Lacey (eds.), *The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-33.
- Neiger, Motti, Oren Meyers & Eyal Zandberg (2011). *On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age*. New York: Palgrave.
- Nevers, Jeppe (2011a). *Fra skældsord til slagord: Demokratibegrebet i dansk politisk historie*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Nevers, Jeppe (2011b). *Frihed over by og land: Liberalismens historie i Danmark*. Paper fremlagt ved konferencen "Dansk Liberalisme i Internationalt Perspektiv", 18. -19. august, Københavns Universitet.
- Nørgaard, Katrine (2001). "Løs opgaven i min ånd". *Værnskontakt*, 5, 5. december 2001.
- Nørgaard, Katrine (2004). *Tillidens teknologi. Den militære ethos og viljen til dannelse*. København: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet.
- Nørgaard, Katrine (2010). *Den politiske kriger*. København: Forsvarsakademiet.
- Nørgaard, Katrine, Stefan Ring Thorbjørnsen & Vilhelm Holsting (2007). *Militær etik og ledelse i praksis*. København: Forsvarsakademiet.
- O'Malley, Pat (2004). *Risk, Uncertainty and Government*. Portland: Glasshouse Press.
- Owens, Patricia (2007). "Beyond Strauss, Lies, and the War in Iraq: Hannah Arendt's Critique of Neoconservatism". *Review of International Studies*, 33:2, pp. 265-283.
- Petersen, Karen Lund (2011). "Risk – A Field within Security Studies". *European Journal of International Relations*, udgivet online før print, 23. August, pp. 1-25.
- Petersen, Karen Lund (2012). *Corporate Risk and National Security Redefined*. London: Routledge.
- Petersen, Karen Lund & Vibeke Schou Tjalve (2012). "(Neo)Republican Security Governance: US Homeland Security and the Politics of 'Shared Responsibility'". *International Political Sociology*, under udgivelse.

- Rahbek-Clemmensen, Jon (2010). *Den Civile-Militære Pagt*. København: Dansk Institut for Militære Studier.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2003). *The West, Civil Society and The Construction of Peace*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2006). *The Risk Society at War: Terror, Technology and Strategy in the Twenty-First Century*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2010). "The Ideology of Peace: Peacebuilding and the War in Iraq", i Oliver P. Richmond (ed.), *Palgrave Advances in Peacebuilding, Critical Developments and Approaches*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2011a). *Den Gode Krig? Danmark i Afghanistan 2006-2010*. København: Gyldendal.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2011b). "På sporet af den tabte tid: Det danske forsvars politiske økonomi 2001-2011". *Politik og Økonomi*, 84:3, pp. 63-73.
- Regeringen (2010). "Regeringens sikkerhedspolitiske redegørelse 2010 af 12/5 2010". *Folketingstidende*, redegørelsen nr. R 14 (12/5 2010).
- Piers, Robinson (1999). "The CNN Effect: Can the News Media Drive Foreign Policy?". *Review of International Studies*, 25:2, pp. 301-309.
- Roelofs, Joan (2009). "Networks and Democracy: It Ain't Necessarily So". *American Behavioral Scientist*, 52:7, pp. 990-1005.
- Rosén, Frederik (2011). "No Words Will Deliver Anything. Coaching and Mentoring for Capacity in the Afghan State". *Journal of Intervention and Statebuilding*, 5:4.
- Ryberg, Henrik (2008). "Ledelsesudfordringen anno 2008 i FLMP perspektiv". *Militært Tidsskrift*, 137:4, pp. 428-433.
- Schlesinger, Arthur M. Jr. (1973). *The Imperial Presidency*. Boston: Houghton, Mifflin.
- Skinner, Quentin (1998). *Liberty before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin (2007). "Intellectual History, Liberty and Republicanism: An Interview with Quentin Skinner". *Contributions to the History of Concepts* 3. pp. 103-123.
- Slaughter, Anne-Marie (2009). "America's Edge: Power in the Networked Century". *Foreign Affairs*, January/February, pp. 94-113.
- Slovic, P. (2004). "What's Fear Got to Do with It? It's Affect We Need to Worry About". *Missouri Law Review*, 69, pp. 971-990.
- Suri, Jeremi (2011). *Liberty's Surest Guardian: American Nation-building from the Founders to Obama*. New York: Simon and Schuster Inc.

- Teubner, Gunther (1993). "The Many-Headed Hydra: Networks as Higher-Order Collective Actors", i Joseph McCahery, Sol Picciotto & Collin Scott (eds.), *Corporate Control over Accountability*. Oxford: Clarendon Press, pp. 41-60.
- Thorbjørnsen, Stefan (2007). *Forsvaret under forandring: Et studie i officerers kompeteter under omverdenens forandringspres mod øget styring og læring*. København: Forsvarsakademiet.
- Thruelsen, Peter Dahl (2010). *Fighting an Insurgency without Unity: NATO in Afghanistan, 2006 to 2010*. PhD-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Tjalve, Vibeke Schou (2011a). "Designing (De)Security: European Exceptionalism, Atlantic Republicanism, and the 'Public Sphere'". *Security Dialogue*, 42:4-5, pp. 441-452.
- Tjalve, Vibeke Schou (2011b). "Kandahar i Californien", *Weekendavisen*, 19. august 2011.
- Udenrigsministeriet (2010). *Kurs mod 2020 – dansk udenrigspolitik i nyt farvand*. København: Udenrigsministeriet.
- Villa, Dana R. (1992). "Postmodernism and the Public Sphere". *American Political Science Review*, 86:3, pp. 712-721.
- Villadsen, Kaspar (2008). "Indledning", i Camilla Sløk & Kaspar Villadsen (red.), *Velferdsledelse: I den selvstyrende velfærdsstat*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Virilio, Paul (1977). *Speed and Politics: An Essay on Dromology*. New York: Semiotext(e).
- Walker, Rob J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (1997). *Makt og buråkrati*. Oslo: Gyldendal.
- Wenger, Etienne (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Michael C. (2003). "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics". *International Studies Quarterly*, 47:4, pp. 511-531.
- Wæver, Ole (1995). "Securitization and Desecuritization", i Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*. New York: Columbia University Press, pp. 46-86.
- Zacharias, Greg L., Jean MacMillan & Susan B. Van Hemel (2008). "Military Missions and How IOS Models Can Help", i Greg L. Zacharias, Jean MacMillan & Susan B. Van Hemel, *Behavioral Modelling and Simulation: From Individuals to Societies*. Washington: The National Academic Press, pp. 23-88.
- Østergaard, Uffe (2003). "Danish National Identity: Between Multinational Heritage and Small State Nationalism", i Hans Branner and Morten Kelstrup (eds.), *Denmark's Policy towards Europe after 1945: History, Theory and Options*. Odense: University Press of Southern Denmark, pp. 139-184.

Interviewpersoner (til citat og baggrund)

- Aagaard, Charlotte. Journalist, *Information*, København. Interviewet 30. september, 2011.
- Gordon, Andrew, Research Scientist, *Institute for Creative Technologies*, Los Angeles, Californien. Interviewet 19. juli 2011.
- Keith, Bruce, Professor & Associate Dean, *West Point Academy*, West Point, New York. Interviewet 13. maj, 2011.
- Nissen, Mark, Professor & Director, *Center for Edge Power*, The Naval College, Monterey, Californien. Interviewet 11. juli 2011.
- Reed, Brian. Colonel, US Army, *West Point Academy*, West Point, New York. Interviewet 13. maj, 2011.
- Wagstaffe, John, Head of Public Affairs, *The National Training Center*, Barstow, Californien. Interviewet 22. juli 2011.

DIIS's Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier

Denne publikation indgår i de Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier på Dansk Institut for Internationale Studier.

Forskning og formidling indenfor De Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier er inddelt i seks hovedområder: Globale sikkerhedsforhold og FN, Det transatlantiske forhold og NATO, Europæiske sikkerhedsforhold og EU, Dansk forsvars- og sikkerhedspolitik, Militær magt, krisestyring og operationer, og endelig Nye trusler, terror og spredning af masseødelæggelsesvåben.

Forskningsopgaver formuleres i samarbejde med Forsvarsministeriet. Forskningen og konklusionerne af denne er uafhængige, og afspejler hverken de involverede ministeriers synspunkter eller en officiel DIIS-holdning til det givne spørgsmål.

Resultaterne af de Forsvars- og Sikkerhedspolitiske Studier tager mange former – fra 'research briefs' til artikler i internationale videnskabelige tidsskrifter – for at leve op til vores mål om at foretage forskning af høj kvalitet og formidle denne til offentligheden.

Fagligt panel

Ian Anthony, Senior Fellow and Programme Leader, SIPRI Arms Control and Non-Proliferation Programme

Christopher Coker, Professor of International Relations, London School of Economics and Political Science

Heather Grabbe, Advisor to the EU Commissioner for Enlargement

Lene Hansen, Professor, Københavns Universitet

Peter Viggo Jakobsen, Lektor, Københavns Universitet

Dietrich Jung, Professor, Syddansk Universitet

Knud Erik Jørgensen, Jean Monnet Professor, Aarhus Universitet

Ole Kværnø, Chef, Institut for Strategi, Forsvarsakademiet

Theo Farrell, Professor, King's College London

Daryl Howlet, Senior Lecturer, Southampton University

Iver Neumann, Professor, Norsk Utenrikspolitisk Institut (NUPI)

Norrie MacQueen, Head of Department of Politics, University of Dundee

Mehdi Mozaffari, professor, Aarhus Universitet

Robert C. Nurick, Director, Carnegie Endowment for International Peace,
Moscow

Mikkel Vedby Rasmussen, Professor MSO, Københavns Universitet

Sten Rynning, professor, Syddansk Universitet

Terry Terriff, Senior Lecturer and Director of the Graduate School of Political
Science and International Studies, University of Birmingham

Ståle Ulriksen, vicedirektør og leder af FN-programmet, NUPI

Michael C. Williams, Professor, University of Wales at Aberystwyth

Clemens Stubbe Østergaard, Lektor, Aarhus Universitet

Camilla T. N. Sørensen, Adjunkt, Københavns Universitet

Bertel Heurlin, Jean Monnet Professor, Københavns Universitet